

ЛИРИКА

Шукур Қурбонов

Бир қалб манзараси

Шеърлар

ТОШКЕНТ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1990

Қурбонов, Шукур.

Бир қалб манзараси: Шеърлар.— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990.—144 б.— (Лирика).

Шукур Қурбонов — шеърлари самимий шонр. У Ватан, ватандошларини юрагидан севади, қуюнчақлик билан диёнатни улуғлайди, меҳр, оқибатни бадиний талқин этади.

Тўпلامга иқтидорли шоирнинг энг яхши шеърлари қаторида янги асарлари ҳам киритилди.

Қурбанов Ш. Картина души: Стихи.

Ўз2

К 4702620202—64
М 352 (04)—90—35—90

ISBN5—635—00380—x

* * *

Одам-да
Бир куни қошингга келиб,
«Мен буюкман!» — деса ҳайқириб, жўшиб.
«Мен билан фахрлан, азизим!» — деса,
Илтимос, кенглик қил, тасдиқла, қўлла,
Қанотин қайирма учар қушнинг ҳеч!..

Одам-да.
Бир куни қошингга келиб,
«Мен — бир пулга қиммат кимсаман, дўстим,
Юз ўғир, нафратлан мендан!» — деса гар
Илтимос, сен яна кенглик қил фақат,
Сўзларин рад айла, кўнглини кўтар,
Малҳам бос қайрилган қанотларига!..

ЧОРЛАШ

Эгри-бугри, қинғир-қийшиқ ҳарфлар ила
Сен илк бора ёздинг, ўғлим, «Ватан» сўзини.
Қўлингдаги қалам очди илк бор кўзини,
Қоғоз очди... сен ҳам, етар, кўзларингни оч;
Юрагинга кўчир уни ростлаб, авайлаб,
Юракдаги «Ватан» сўзи умрий эҳтиёж.

* * *

Саҳна қонуни бу — ўз қиёфангдан
Қанча чиқа олсанг ва бегона зот
Сувратига қанча яхшироқ кирсанг,
Шунча олқишлайди сени бошқалар.

Ҳаёт қонуни, бу — ўз қиёфангда
Қанча собят бўлсанг ва бегона зот
Сувратига кирмай қанча кун кўрсанг,
Шунча олқишлайди сени бошқалар.

ОҚҚУВ КЎЛИ

Шуълаланиб ётар сув юзи аста,
Унда осмон акси қалқиб турибди.
Бир қанча оққувлар ташвиш билмасдан
Шу мовий оғушда сузиб юрибди.

Эркаланиб, сувга бош уриб бир-бир,
Улар завқ топгайлар, топгайлар ҳаёт.
Улар шу кўлга бир умр ҳокимдир
Ва шу кўл меҳрига қулдир умрбод.

КЎПРИК

Меҳди Анвар ўғлига

Еғочдан қурилди кўприк бир замон...
Узоқ соҳилларни боғлаган кўйи,
Жуда кўп жонни у сопа-соғ, омон
Асов бу дарёдан ўтказиб қўйди.

Ўтказиб қўйди-ю, вақтлар ўтиб,
Чириди, танидан кетди қуввати
Ва бир кун ногаҳон синди «қарс» этиб,—
Ўзи оч тўлқинлар аро қулади,

ҶИШЛОҚ ШОИРИ

(Республикада хизмат кўрсатган ўйитувчи А. Султоновга)

Ҳар қандай ҷишлоқнинг ўзи шоири бор,
Ким ошкор, ким пинҳон ҳурмат қилади.
Даҳоликни даъво қилмас у зинҳор,
Чоғи келганича ижод қилади.

Оддий кийинади, оддий юради,
Ишга бориб қайтар ҳамма қатори.
Бир озгина кўпроқ китоб кўради,
Бир оз кўпроқ хаёл суради — бори.

Буюртма берилар унга дам-бадам,
Борки воқеага битар қасида.
Унинг учун сира туганмас байрам —
Шеърни чиқса район рўзномасида.

Район миқёсида ўтса бир мажлис,
Сўнгида, албатта, бир шеър ўқилар.
Ҷишлоқ шоири-чи, айлар буни ҳис,
Бир кун аввал ажиб шеърни тўқилар.

Нондек еса бўлур бу шеърни ҳатто,
Бу шеърдан тупроқнинг ҳиди келади.
Уни ҳеч ким таҳлил қилмайди, аммо
Учраган ҳар кимса табрик қилади.

Ўзбекнинг неси кўп — шеър ихлосманди,
Қўлга қалам ушлаб байт тизгани кўп.
Устоз, деб ёнига шеър кўрсатгани
Эрта-кеч келади болалар тўп-тўп.

Шундай пайтларда у ҳаприқар, тўлар,
Мураббийлик қилар астойдил, ёниб.
Кўписидан шоир чиқмайди, билар,
Гўзал умид билан кечар ҳар они.

Ўқир шогирдлари китобларини,
Кўзларига суриб, шукрона айтиб.
Узоқ ҳаёл сураб, булоқдай тиниб,
Юлдузлар чақнаб, кўз қорайган пайти.

Юрак қайта-қайта кетар ҳаприқиб,
Кўнги қайта-қайта очар чечаклар.
Шеърят уни тан оларми-йўқми,
У эса, умрбод эҳтиром сақлар.

МАНЗАРА

Юрагига эзгу ва гўзал
Узун орзу-ўйлар жо этиб,
Тўда-тўда булутлар аро
Ҳарир қанотларин силкитиб,
Бир жажжи қуш учиб юрибди.

Эртақдай ҳол. Булутлар эса,
Унинг қанотлари остидан
Кўчган шамол зарбига тўзғиб —
Кетмасак, деб, ваҳима билан,
Жон ҳовучлаб, чўчиб турибди.

АФҒОН БОЛАСИ

Инқилоб йўллари бўлмаган раво.
Темир дастурлар йўқ саодат учун.
Бу йўлда кураш бор, зафар ва
армон.
Ишонч бор, шубҳа бор, янглиш ва
туғун.

Эркин Воҳидов

Ўйлаётган бошни кесганлар,
Ўйнинг уволига қолурлар шаксиз.
Сўйлаётган тилни кесганлар,
Қарғишига қолурлар сўзнинг.
Ўқиётган кўзни ўйганлар...

Сен ёзмоқчи бўлган қаламга эса,
Хат-савод кўр қилгурлар,
Бомба жойлабдилар-а!..
Қаламга-я, бомба-я?!
Афғон боласи.

Мана, қўлсиз — ногирон
Кўкка учиб учун шайланган
Ҳаво кемаси янглиғ,
Турибсан тик-адл!..
Қасос-қасддан қочиб қутилмас разил,
Уларнинг ҳам азал ёзиги бордир.
Буни тарих кўп исботлаган,
Ҳақиқат қилади бундан кейин ҳам.
Бироқ шу гапни сен қўрғошин каби
Миянга ҳам юрагинга қуй:
Диёрингда рўй бераётган
Ҳодисалар маънисини туй,
Афғон боласи.

Ватанинг Инқилоб йўригин тутган,
Қафан бичиб асрларнинг қулликларига.
Душманларинг болалаб кетган,
Зеро эркиннинг душмани кўндир,
Кўндир, ҳар қайдадир эркиннинг душмани,
Турлик-туман эрур эркиннинг душмани.
Сен уларни таниб улгурмай ҳали
«Ишларин битириб» йитурлар изсиз!..
Ки, кўксингни ёруғ мақсадлар
Этган бу кун тамомила банд, —
Қайта қуриш керак ҳаётни,
Қайта қуриш керак юракни
Замоначинг ҳукмига мослаб...
Душманларга қўл келур фақат

Ёруғ мақсадлар-ла яшаётганинг
Афғон боласи.

Шундай кунни кўрган менинг боболарим ҳам,
Душмани кўп бўлган;
Тала-тўп бўлган.

Бойси: суйгани — Инқилоб ва Эрк!..
Сўзи ўткирларнинг кесилган тили,
Кўзи ўткирларнинг ўйилган кўзи,
Тириклайин ёндирилган мактаб очганлар,
Бойси: суйгани — Инқилоб ва Эрк!..
Инқилоблар йўлини тутган эл учун,
Афғон боласи,
Йўл йўқ орқага!
Йўл бор — олдинга фақат!..

Сен энди ёзишни оёқларинг-ла
Машқ қилажаксан —
Йўл йўқ орқага!
Кесиб ташласалар оёқларинг ҳам,
Тишларинг-ла ўрганишинг шартдир — ёзишни,
Йўл йўқ орқага!
Ёзининг шарт Инқилоб сўзин,
Ёзиб қолдиришинг шарт Инқилоб сўзин
Келажак авлодларга,
Афғон боласи.

Шундай йўлни тутган менинг боболарим ҳам,
Шундай йўл тутишган ёруғ оламда
Инқилоб йўруғин тутганининг бари —
Афғон боласи.

АҒЛ ВА ЮРАК

Ақл билан юрак ўртасида баҳс
Давом этар, мана, минг йилдан бери.
Бу баҳс, балки, яна минг йилда битмас,
Ҳамма ҳайрон — билмай устун қай бири...

Бу чигални мен ҳам ечолмам, бошқа —
Бир сўзим бор, шунга тегишлик, керак.
Ақли боис ёстиқ қўйилар бошга,
Дарди боис захга берилар кўкрак,

ТОҒ ЙҮЛИДА

Тоғ йўлида қоп орқалаган
Бир чол борар шошқин, сабрсиз.
Юз-кўзини ташвиш қоплаган
Кекса дилин азоблар бир ҳис.
Атрофида рангсиз бир туман,
Кўринмайди туман адоғи.
Чол бу йўлдан кўп марта юрган,
Яхши билар чол бу сўқмоқни.
Сувратланар кўзи ўнгида
Тоғ қушлари — бемажол ва оч,
Улар парвоз қилмоқ ўйида —
Талшinarлар... аммо беилож.
Тошдай қотиб борар қаноти,
Ўз-ўзига чўкиб туришар.
Сақлайин деб улар ҳаётин,
Чол ушбу дам тоғларга шошар.
Қуруқ келди бу йил об-ҳаво,
Ҳаммани дон-дундан қисди бу.
Лекин кўнгли инграйди беҳол:
«Қушлар... ўлмаслиги керак-ку!..»

Тоғ йўлида қоп орқалаган
Бир чол борар шошқин, сабрсиз.

ВАТАНГАДО

(«Учрашувлар ва хўшлашувлар» фильмига ёзув)

Одамзодга кўп нарса керак:
Уй-жой, бола-чақа, кийим ва бошқа...
Бир куй керак аммо яна,
Ўйлаб бўлсин унинг оҳанглирида,
Куйлаб бўлсин унинг оҳанглирида.
Ўйна, ватангадо,
Ўйна, бенаво!

Ўйна, сен учуш
Фаришталар осмондан гул ёғдирмоқда,
Ўйна, ватангадо,
Ўйна, бенаво,
Эл-юрт — оёқ етмас, ватан — йироқда!

Умринг шарт пиккига бўлиниб кетган:
Ярмиси — оқ.
Ярмиси — қора.
Оқи, бу — ватанга найванд йилларинг,
Қораси — ватанга ўғай йилларинг;
Ширин-ширин йиғлатади сени хотирот
Аччиқ-ачиқ йиғлатади сени хотирот,
Сингратади-сингратади хотирот,
Сиқтатади хотирот!

Ўйнатади хотирот!..
Еш тўлади кўзларинг косасига шаробдек,
Ютиб бўлмас,
Зардобга айлапмишдир ул,
Юзларингда ариқчалар ўйиблар оқар.
Кўкрагингга оловлар қўйиблар оқар,
Тўйиблар оқар!..
Ўйна, ватангадо,
Ўйна, бенаво!

Сен у ерда ҳечкимникисан;
Ҳеч ким сенга қайишмас, қуймас —
Бошингни урсанг ҳам оёқларига.
Ёрсанг ҳам боингни уриб оёқларига
Оқизсанг ҳам қонларингни оёқларига —
Ҳеч кимса қуймас;

Меникисан — сен,
Ўзбекникисан!..
Ўйна, ватангадо,
Ўйна, жигарим!

Мен сенга таъналар қилурман, зотан,
Нега кетдинг дея ватанни ташлаб;
Нуроний ёшингда дилнингни гашлаб,
Кўзингни ёшлаб,
Тушаялсан ватан рақсига,
 армон рақсига,
Ўйна ватангадо,
Ўйна жигарим!

Биламанки, ҳаёт мураккаб,
Биламанки, оддий кимсаман,
 адашсам мумкин;
«Сен каби адашмай,
 адашсам фақат!»—
Тилак қилурман...

Ўйна, ватангадо,
Ўйна, жигарим!..

Йиғла, ватангадо,
Йиғла, жигарим!..

ГРАЖДАНЛАР УРУШИ

Нимани талашяпти бу тўп-тўп оломон?
Бир-биридан нимани этипти талаб?
Жанг борар —
Кўзлар қон, сўзлар қон...
Алвон ҳар тараф.

Қувадилар бир-бирларин. Қувар қаёққа?
Қочадилар бир-биридан. Қочарлар қаён?
Ўлдирарлар бир-бировин сесканмай сира,
Ўладилар —
Мардона берадилар жон.

Вақт бир-ку, замон бир-ку,
Бир-ку томирларда қон,
Ватан бир-ку, тил — бир-ку!..
Сарҳадларда гужгон урган ганимлар ҳайрон:
«Ким ҳақ ўзи? Ким — ноҳақ?
Қандай сўғиш бу?!»

Йиллар ўтар —
Жабрдийда,
 гамдийда
 йиллар,
Орқасига қараб-қараб,
Хавотир ила.
Ўтар —
Фарзандлари ноҳил,
Беоқибат чиққан она спигари қақшаб.

Бу ёруғ оламда буюкдан-буюк
Хуқуқ деган, эрк деган бир туйғу бордир.
Ундан ташқарида тугал ҳаёт йўқ,
Ундан ташқарида одамзод хордир.
Бироқ шунинг учунгина бормас бу жанглар!
Назаримда,
Ундан-да юксак,
Ундан-да қутлуғ
Яна нимадир бор ёруғ жаҳонда!..
Буюк эътиқод бор ёруғ жаҳонда,
Ўмумъэтиқод бор ёруғ жаҳонда —
Ўмумжаҳон юрагин забт этган эътиқод!..

Назаримда бу жанглр борар,
Борар ўша эътиқод учун!..

Назаримда мен ҳам борман шу жанглр аро,
Мен ҳам ўша «ниманидир» истайман ортиқ,
Мен ҳам ўша «нимагадир» талчинман жим.
Назаримда, мени ҳам қувадилар...
Ўлдирарлар мени ҳам —
Мардона бераман жон!..

Йиллар ўтар...
Жанглр ўтар...
Одамлар ўтар...

Октябрь аталган юксаклик узра
Афсонавий қўмондон янглиғ;
Барчасин кузатиб,
Бошқариб туради Инқилоб!..

У шундай қатиққўл,
Шундай меҳрибон;
Шундай тадбиркорким,
Ўхшашни бўлмас!
Уни деб жон олиб берадилар жон,
Уни деб ўлганлар ҳеч қачон бўлмас!..

ШОҲИ ЗИНДА

Ажнабий сайёҳларга

Қўриб қўйинг, жапоблар, бизнинг ўзбеклар
Қандай дафн этишган марҳумни, мана!
Сағаналар гўё тилла сандиқлар,
Ичи тўла ганжу ҳазина!
Гумбазлар эмас бу, биллур томчилар
Фалак кўзларидап томган бир замон.
Раиғлар мўъжизадай сим-сим очилар,
Жаннатдай гуркурар яшнаб тўрт томон.
Юртимдаги кўҳна бир қабристон бу,
Тулистони надиран айланг тасаввур.
Магарки марҳумга шунчлар ҳурмат,
Тирикка аҳтиром бу элда мангу.
Ки, халқим бирор иш қилишдан олдин
Ўйлар шма бўлар охир-оқибат.
Охир-оқибат-ла эзгулик қадим,
Гўзаллик яшовчан, соҳир — ҳақиқат.
...Не-не жаҳонгирлар ўтди бу юртда,
Ёнда муаррриҳи ҳақгўй ва ҳалол.
Тиллари шамширлар — шонрлар ўтди,
Золим ноҳ қешида айтишиб масал.
...Юлдузларга бориб қадалган ўйлар
Бир уюм тупроқни ўтган айланиб,
Шу тахлит яралган умрзоқ куйлар
Миллион оҳангдан чертеб-сайланиб.
...Ҳай, ҳай! Бу нимаси — соатлаб юриш,
Ҳамроҳни қўлтиқлаб ҳиринглаб кулиш,
Ҳар қабр бошида сувратга тушмоқ?!..
Бу ер на боғ эрур ва на сайроғ?!..
Юртимдаги бир қабристон бу,
Ҳордиқ чиқармоқда аждодлар бунда.
Тирикка аҳтиром бу элда мангу,
Шунинг таъкидидир Шоҳи зинда.
Ўзбек хусусида ўйласангиз гар,
Эсингизда бўлсин мана шу гаиллар..
Энди, бас! Марҳумлар безовта бўлар,
Марҳамат, ташқари чиқинг, жаноблар!..

Осмон тўнқарилган мовий бир денгиз,
Унда сузган ҳилол, бу — тилла балиқ,
Уни ният қилар одамлар тез-тез,
Бошга оғир кунлар тушган маҳали.

— Тилла балиқ, тилла балиқ, ҳей, нега —
Юксакда юрибсан тубанда эмас?
Чексизликлар аро нима бор сенга,
Замин қайгулари ўйингга келмас?!.

— Самовийман, асли, тубанда не бор,
Ердаги сувликлар — акси самонинг;
Бўм-бўш сомон йўли — чол ташлаган тўр,
Тутқунлик нимадир билмаган жоним.

Мени — термилганча минглаб кўз — юлдуз
Асраб-ардоқлайди нигоҳларида.
Осмон тўнқарилган мовий бир денгиз,
Инсон зир югурар қирғоқларида.

Қуёш кўҳна эмас, ҳамиша янги;
Онаси ўпмаган қиздай ҳар замон —
Покдир ул... ва кўриб турар бор жаҳон
Унинг улканлашиб бораётганин.

Бу ажиб суръатни туймасак, эсиз;
Қулаётган каби тубсиз бир чоҳга,
Ботиб бормоқдамиз, демак, гуноҳга,
Демак, майдалашиб кетаётирмиз.

ҚУШЧА

Қушча ин қуради дарахтга нуқул,
Шамол эса бузиб ташлар бешафқат.
Қушча ин қуради дарахтга ҳар йил,
Унинг қисматида ҳар йил шу меҳнат.

Қушча чурқиллайди оғир ва дардли,
Кўксиди оламча орзу ва чидам.
Бари бир у ишлар қураверади
Ёвқур шамол эсиб турса-да мудем.

Дуч келса ҳаётда бу янглиғ тақдир,
Одатда таскин ва мадад берилар.
Унга ачинмайман аммо негадир,
Негадир қушчани қутлагим келар.

БЕТОБЛИГИМДА

Баъзан-баъзан шундай лоҳас бўламан,
Қорайиб кўринар оппоқ тўрт девор.
Соғликнимас, келажакни ортиқ ўйлайман,
Турфа дорулардан бўлганда безор.

Ҳовли айланадан хўрсиниб узоқ,
Гулзор, гулзор узра шамоллар жўшар.
Барига қизғониб қарайман бирор,
Наздимда улар ҳам хастага ўхшар.
Осмон ҳам бемордек ранглар ва ҳолсиз,
Иситмалаб ёнар қуёш ҳам гўё.
Кечаётган кунлар тунд, интиҳосиз,
Ёруғ айёмимга йўқдай ибтидо...

Фақат бир нуқтада — онгдами дилда —
Митти юлдуз янглиғ пирширар бир чўғ —
Тиз букиб кимгадир илтижо қилар,
Менга саломатлик ҳамда бахт тилар.
Мен эсам, негадир, ўзимнимас, йўқ,
Гулзорни, шамолни, қуёш, осмонни,
Дўстларни ўйлайман ҳамон интизор.
Уларга тилайман соғлиқ-омонлик,
Кайф-чоғлик, хуррамлик такрор ва такрор.

ҲАЙВОНОТ БОҒИДА

— Ойи, ойи, бу йўлбарсмас-у,
Йўлбарс бундай бўлмайдимию, а?
— Нима бало, кўрмисан, Маъсу,
Ҳай, бу йўлбарс бўлмасдан, нима?!
Олиб боринг йўлбарсга девриб,
Қулогимни битирган эдинг,
Қутилмадим ҳамми опкелиб...
Шу гингшининг етмай турганди!
Мана, қара, мушукка ўхшаш,
Аммо ундай кичкина эмас.
Йўл-йўл чизин — уст-босин уйқаш
Ёзишиб ҳам қўйибди: «ЙЎЛБАРС»,
...Ойисининг сўнгги сўзларин
Эшитмади бола, жим қолди.
Ва мунгайиб узди кўзларин
Совуқ қафас ичра ланж ётиб,
Атрофга кўз ташлаб совуқдон,
Эснаётган қари йўлбарсдан.
Бола ҳижил бўлганди чунон,
Бўшаб кўнгли ҳою ҳавасдан.

...Турмушининг бу гжиб лавҳасин
Унга қиммат тушганди алҳол:
Хаёлида боғча опасин
Эртаклари бўлганди поймол.

БОЛАЛИК ҲАҶИДА ЭРТАК

«Кўчага чиқай-чи!» — деди болажон,
Дадаси кўчадан безиллаб қолган.
Онаси кўчадан безиллаб қолган...
Рухсат беришмади болажонга ҳеч!

Кўчага чиққиси келарди унинг,
Тупроқ ўйнагиси келарди жуда
Кўчани тўлдирган болалар ила.
Безиллаб қолганди болажон эрта
Хованишинликдан, чекланишлардан.
Юқориги қават, бетон хоналар
Жонига текканди болажоннинг хўп.

Рухсат беришмади ва лекин унга!

Очиқ деразадан боқди болажон
Кўчага, юраги талпинган ерга.
Очиқ деразадан ташлади ўзин
Болажон юраги талпинган ерга...

Ҳаммани ҳайратга чўмдириб, яна,
«Дик» этиб ўрнидан турди-ю, чопди
Тупроқ ўйнаётган болалар томон.

ОНАМГА

Менга бутун умрин бахш этиб шундоқ
«Беш кунлигим қолди», дейдиган онам,
Сизни қапдоқ рози қиламан, қандоқ?
Наҳот, «беш кунлик»дир энди имконим?

Нима қилоламан бу имкон билан,
Нима қилолмаймам — менга аёнмас.
Шуур осмонимда Сиз орзу қилган
Юлдузлар порламас... Кўнглим қувонмас.

Андижон, дегани бир чарчашлик жой,
Йўлкира ҳам бўларди қапча.
Соғинч ёшларингиз тўқдим неча ой,
Неча ой ўртандим фурсат топгунча.

Сиз учун бир муддат яшамай туриб,
Ўғлим учун яшай бошладим, наҳот?
Иссиқ бағрингиздан юлқиб-суғуриб,
Олиб кетди мени безовта ҳаёт.

Тиним бермас энди ўлгушимча то,
Совурар ёшлигим, саломатлигим.
Ўйлаб ҳам кўрмабман: оламда ҳатто,
Ҳатто оналар ҳам омонатлигин.

Мақкаи Мадинам, энди куйсангиз,
Ўзингизга куйинг, менга эмас, йўқ.
Менга: қанча узоқ умр кўрсангиз,
Сиздан шунча карам, шунча кўнглим тўқ.

Мен Сиздан қарздор кетурман абад,
Фарзандлик — қиёмат қарздорлик-ку бу.
«Беш кунлик имкон»ни сарф этмоқ ният,
«Беш кунлик имкон»ни яшамоқ — орзу.

Ёмғир қўйиб берди.
Уйғониб кетдим.
Ташқарига чиқдим. Кирдим —
Ёмғир қўйнига.
Пешонамдан ўпиб, шивирлади у:
«Омонмисан, Шукур? Мана, мен келдим,
Келдим яна баҳорни бошлаб!..»

СИТОРАИ МОҲИ ХОСАДА

Ситораи моҳи хосада
Ой чўмилар юлдуз чўмилар.
Ой эмас, юлдуз эмас,
Қирқ сулув қиз чўмилар.

Ситораи моҳи хоса
Мисли ёнар кўл бўлур:
Ситораи моҳи хосада
Қирқ сулув қиз кўксида
Қирқ минг қизини ҳис чўмилар.

Қим бу қизлар?
Қайдин улар?
Ёлғонми ё чин улар?
Тун чўмилар, тун қўйнида —
Қирқта кундуз чўмилар.

Соч сочилган — тўлқин-тўлқин,
Қайрилма қошлар — ёлқин.
Қирқ қора кўз чўмилар,
Қирқта оқ юз чўмилар.

Жазирама ёз оташида
Амир нигоҳи совуқ —
Қирқ парча муз чўмилар.
Гўзалликда мисоли
Қирқта баҳор чўмилар,
Кўз ёшларга ғарқ бўлиб,
Бамисли куз чўмилар.

«Олма, деб отган отам,
Беҳи, деб сотган отам,
Золим хонга қиз бериб,
Жабрини тортган отам...» —
Қирқта мунглиғ сўз чўмилар.

Бу — манзара,
Мозий ёди;
Бугун хон йўқ,
Қирқта сулув йўқ.

Яъни қирқ қиз чорланса-ю...»
«— Бўлар! Нега бўлмас экан».—
Дебди кекса гид ҳам шу он,
Тепса ҳамки миясига қон,
Жаноб саволидан уқиб мазмуни,
Бой бермасдан сир,
Хотиржам ва жим —
— «Фақат битта шарт бор бунинг:
Амир биздан,
Қирқ сулув сиздан!..»

О, Бухоро!
О, кўҳна яро!
Кечмишининги кулги қилмоқ бўлганлар,
Фурурининга латта илмоқ бўлганлар,
Ана шундай жавоб олган ҳаминча,
Шундай жавоб топув бундай кейин ҳам!
Ки, қизғониб яшар халқим то ҳануз
Қирқ сулув фарзандин зодимликлардан,
Хув ўша зодимликлардан...

Қирқ сулув қиз руҳи чирқирав
Ситоран моҳи хосада.
Дунё аёлларин ўз эрки учун,
Ўз ҳуқуқи учун курашга
Қирқ сулув қиз руҳи чақирав
Ситоран моҳи хосада.

Евгений Урбанскийга

Озиқ-овқат, кийим-кечак ортилган поезд
Тўхтаб турар Сибирь йўлини қоқ ярмисиди...

Олисларда ким қанча жон оч-наҳор бу кез
Бўгинларини сирқиратган совуққа чидаб,
Тупук ютиб сув ўршига, қақраса томоқ,
Чарчоқлардан юз ўгириб жасур-жангарин,
«Бўл-ҳа-бўл», деб бир-бирини қўллашиб иноқ,
Қураётир янги замон иншоотларин...
«Бугун-эрта поезд етиб келади албат,
Озиқ-овқат, кийим-кечак келтирар бизга!..»

Поезд эса йўлнинг ярмини босолган фақат,
Ярмисига ёқилган йўқ — йўл йўқ поездга.

Поездмас — бу тўхтаб турган, даврдир, давр!
Ярим йўлда қолмоғи ҳеч мумкинмас унинг.
Ташқарига отил энди, қалбдаги ҳовур,
Пайти эмас ҳайронликнинг, йирининг — мунгининг!
Ташқарига отил, югур, имкон қидир, топ!
Поезд йўлга чиқиши шарт бугуноқ, албат!
Чорасизлик ва коммунист — қовушмаган ган,
Заҳмат чекиш керак, заҳмат! Заҳмат — ҳамоқат!..

Икки тараф ўрмон, ахир, гиж-ғиж қарагай,
Коммунистдек адлқомат, тўғри ва метин.
Юрт ишига жонли, жонсиз бирдай ярагай,
Унга олов керак бўлса, ҳамма бир — ўтин...

Қарагайлар билан бирга коммунист шу кун
Ўтга отди ёш-навақирон ҳаётини ҳам.
Давр — поезд бир манзилга етказди юкни,
Мутлақ зафар қучди яна ҳақ иши хуррам.

Бу бир тарих — йигирманчи йиллардаги гап,
Инқилобчи боболарнинг шиддати-шаҳди.
Экрандан кўз узмай, узоқ қоламан ўйлаб,
Надир дея — биз — бугунги авлодлар бахти.

Урбанский кўз ўнгимда бўлади пайдо.
Қарагайдай адлқомат, саркаш, ёқачок:

«Қалб оташдан маҳрум бўлса, гап бўлса майда,
Киши кўнглин ром этолмас дардлар ҳеч қачон!»

Уша давр, ўша поезд борар илгарин,
Келажакка ҳой-ҳу солиб, ўтли — қуюни.
Юракка қон томиридек улаб йилларни,
Манзилларин равшан этмоқ бурчимиз — ўнинг!

ТЕМИР ПОЛВОН

Темир полвон деган ўтган Балиқчида...
Балиқчимнинг полвонлари кўп бўлган-у,
Темир полвон ғалатиси улар ичида —
Беллашувда бошқалардан ажраб турган у.
Куч-қувватдан берган эса ҳам қўш қўллаб
(Кўча-кўйда кўндаланг қўқон арава
Ғашга тегса, эга-пегаси-ла бир йўла
Томга отиб, ким нечани айлаб оввора,
Эгнига чанг юқтирмасдан кетоврадиган),
Темир полвон давраларга тушганда ҳар дам,
Фақатгина ким-бировнинг «Ҳа, Темир!» деган
Мадади-ла йиқитолган рақибин бардам.
Эл ҳамиша ардоқлаган, қувватлаган
Баҳодир фарзандларини қийин чоғлари,
Темир полвон номини ҳам булғатмаган,
Қўллаб юрган уни доим ҳамқишлоқлари.
Иززат-нафси йўл бермайми, Темир полвон,
Тан олишни эп кўрмаган ушбу сирин.
Ёт ерларда атай ёлғиз кезиб бир замон
Каттакон сайлда хўп еган таъзирин.
Отлиққа уч кунлик йўлни — она қишлоққа
Жўнавориб, «Балиқчим, қайдасан?» деб шахт —
Ной-ниёда, шошқин, ҳатто боқмай томоққа,
Бир кечада тортиб қўйган танобини нақ.
Мағлубият жонларига бергандан шоб,
Ошичлаб илк дуч келган бир таниш кексани,
Дам ҳам олмай яна ортга қайтган ул шитоб —
Сайл сари, Темир, қасдин олиб кетгани.
Ростлаб-ростламай нафас, беллашиб ўжар,
Кексанинг бир «Ҳа, Темир!» мадади-ла, денг,
Кўз очиб юмгунча вақт ўтказмай ўша
Рақибини айлаган у тунроқ билан тенг.

Қураш майдони мисол асли шеърият,
Шоир қўлда қалам-ла ҳам қолгай ночор.
Темир полвон каби гоҳи-гоҳида фақат
«Ҳа, Шукур!» деган мададга зор бўлганим бор.

Шоирлар ҳақида ўйласам; аввал,
Ҳайратга тушардим асарларидан,
«Қандоқ ёди экан шундай китобларни» — деб,
Ҳафталаб ва ойлаб қотирардим бош.

Йиллар ўтди...
Ешлик ўтди...
...Ўтиб бормоқда умр!..

Энди мен ҳайратга тушаман кўпроқ:
«Шундай китобларни ёзган шоирлар
Қандай яшай олди бу дунёда?» — деб,
Ҳафталаб ва ойлаб қотираман бош.

ЛЕНИНГРАД, ҚАМАЛ

Улуғ Ватан уруши,
Ленинград. Қамал.
Қаҳратон қипи —
қорбўрон,
изгирин,
шамол.
Уйлар совуқ — печлар ҳувиллар — аялч,
Жўмаклар қулдирар —
бир томчи сув йўқ;
Егулик — бурда ноп,
ҳамма ярим оч,
Кўзлар миргайинигап —
қушлаб уйқу йўқ...
Радиокарпайлар тўтига ўхшаб,
Такрорлар бир совуқ хабарни қақшаб;
«Ҳаво жаангларидап сақланинг!
Ҳаво жаангларидап сақланинг!».
Ертўлалар дон-дунмас, одамга тўлар,
Ҳамма дон-дун каби жим-жит ўлтирар.

* * *

Димиққап сукутга бағишлаб ҳаёт,
Ертўлалар аро бир зот кирар шод.
Озғин гавдасига помутапосиб.
Қиртайган кўзлари ёнар нур сочиб.
Қўлида қандайдир бир парча қоғоз,
Ногаҳон сўз бошлар кўтариб овоз:
«Ўртоқлар, хушхабар! Эшиттинг, мана,
Бу кун шаҳримизда ажиб тантана!..»
Сочилгани каби юлдузлар тунга,
Кўзлар аял-таял қадалар унга.
«Наҳотки, ғалаба!» деймас биров,
Тинида кўкдап бомба ёғдирмоқда ёв —
Гумбир-гумбирлари келар қулоққа.
Ертўла зириллар, зириллар кўнги.
Бўғилиб ҳайқирар юракда тоқат:
«Әвоҳ! Бу қушларнинг борми ҳеч сўнги!..»

Ҳали баланд эди душманинг кўли,
«Ҳаёт йўли» отлиғ Ладога кўли —
Музлик — у омонат — ёш-қари билар:
Салча ҳароратдан чилпарчин бўлар.
Ҳароратдан чўчиб янамоқ — даҳшат.
Ҳароратга ҳамма таниа бўлган вақт!..

Хўш, нима, галаба бўлмаса агар,
Бу зотни ҳайратга солган хушхабар?!
Ҳукм ўқидётган ҳакамдек басар
Ҳар битта сўзига берганча ургу,
Ўқир кўлидаги қоғозини у:

*«...Давлат Эрмидажи Сизни улуг ўзбек
шоири Алишер Навоий таваллудининг 500
йиллигига бағишланган тантанали мажлис-
га тақлиф қилади. Мажлис 1941 йил 10
декабрь, соат 14 да бошланади...»*

* * *

Фашистлар шаҳарни қамал қилдилар,
Қамал этолмади қалбин, кўнгилни.
Хўш? Ким гуллигига шубҳа билдирар
Панжара ортида яшнаган гулнинг?
Панжара ортида яшнаган гулни
Ҳали-замон бекор сўлар — ўйлашди.
Қамал этилмаган қалбини, кўнгилни
Ғам ила ҳасратга тўлар — ўйлашди.

Бироқ илдиэлари ёйишлиб, озод
Кириб борган эди заминга чуқур
Панжара ортида яшнаган гулнинг.
Баҳор адоғидай ёруғ бир мақсад
Борлигини нурдай ёритган эди
Қамал этилмаган қалбининг, кўнгилнинг...

Печлар ҳувиллаган хонадонларда
Ярим оч шоирлар таржима этди
Навоий байтларини ўз тилларига.
Мадорсиз олимлар мақола битди
Навоий ижоди ҳақида жўшиб.
Хастахол рассомлар сувратлар чизди
Унинг асарлари мавзуларида...

* * *

Бу жаҳон бинога келгандан бери
Тинчи бузилмаган замон бормикан,

Қайғуни билмаган замон бормикан,
Бироқ ҳаёт тўхтаб қолганми сира!..

* * *

Мудом азгуликка бахтга талпиниб,
Ажиб илҳақликда яшаган инсон,
Буюк фарзандларин она-халқининг
Тавоф айлаб юрган пайғамбармисол.
Ёруғ бўлса агар дилларда ният,
Ихлос билан тутган бўлса баридан,
На фақат авлодлар, бор инсоният
Баҳра олган улар мададларидан.
Ўйларканман машғум қамал кунларин
Ва Совет Қўшнинин зўр матонатин,
Бўйлари уфурди эрк гулларининг,
Туйдим қардошлиқнинг шамсдай талъатин.
Ва Навоий руҳин ҳис этди аён,
Учиб шаҳар ўзра гувлар эди у.
Ленинград аҳлин қизганиб шоён,
Бало-офатларин қувлар эди у.

ТАРАҒИЁТ

Юртимиздан самолёт
Учиб ўтганда илк бор,
Ҳамма қўрқиб
Бошларини ёшиб олишган экан —
Этак-чопони билан.
Бир пайт,
Самолёт товшн —
Тингач, бундоқ қарашса
(Айтишга ҳам тил бормас).
Кўпларнинг кўп жойлари очилиб қолган —
Уят!..
Бир-бирининг юзига
Қаролмасдан неча кун
Мулзам юришган экан
Ўттизинчи йилларда
Қанча аёлу эркак.
Ҳозир — саксонинчи йиллар охири,
Ҳозир — бундай аҳвол такрорланмас ҳеч,
Самолёт нималигини билади ҳамма —
Бешикдаги гўдак ҳам унга ҳайрат-ла боқмас.
Такрорланса ҳам агар
Ўшандоқ ҳолат,
Қўрқоқлар, бари бир, уятга қолмас:
Қўрқоқлар тушишган,
Қўрқоқлар онгли, эпчил,
Ёшиб улгурар улар —
Бошқа жойларини ҳам.

АРМОН

*Ҳамқишлоғим, Улуғ Ватан урушининг қатнашчиси Каримжон
ака Усмоновга*

Карим ака уруида бўлган,
Атрофини ўрар болалар.
Қандай, қайси юришда бўлган?..
Чуғурлашиб сўрар болалар.
Болаларга сўзламоқ керак
«Жанглараро ўтдай кирганинг»,
Болаларга сўзламоқ керак
«Қанча фашист додин берганинг».
Болаларга сўзлаб бўлсайди
Кўнгилдаги бор гапни тўкиб,
Болаларга сўйлаб бўлмайдиги
Ўз қисматинг ёмонлаб-сўкиб.

Карим ака ўлтирар беун,
Деган каби: «Эслатманг қўйинг!»
Жумбоқ қолар болалар учун
Миясида қоврилган ўйп.

...Ёв босганда Ватани,
Қўрқоқлар ном қозонмас,
Бутун бошли ротани
Жангга бошлаш осонмас.
Эр йигитининг бундай чоғ
Қадри ортиқ бизинар,
Ҳар аскар — мисли қароғ,
Асраш талаб қилинар.
«Жангоҳ яқин,
Жанг яқин.
Шердай дадил кирамиз!
Қасос олар чоғ яқин,
Ёв додини берамиз!..»

Уст-бошлар — қон юқмаган,
Жанг кўрмаган милтиқлар.
Ёв кўксига суқланган
Милтиқлар ичра ўқлар.
Жанг кўрмаган милтиқлар
Отишмага тўярми?
Ўқдон ичра оч ўқлар
Ёв кўксини ўярми?!..

Ғарим ака билмас, лол,
Нима чиқди оёқ остидан.
Фалокатми? Бу не ҳол?!
Миша чиқди оёқ остидан!..

Мисли қлёмат-қойим,
Ер осмонга қоришди...
«Тонг отдимми?! Бунча тез?!
Қонданми кун ёришди?!»

Ғарим ака госпиталда
Ўзига келди фақат,
Елғиз тирик қолганин
Ўшанда билди фақат.
Ғарим ака — маийб-мажрух,
Ғарим ака эзилар.
«Тамом!.. Жангга кириш йўқ!..» —
Ўйлаб кўнгил бузилар.
Ўттиз чоғли эр-йиғит
Ёди ҳам тинч қўймас ҳеч.
Қулоғида ул собит —
Қўшиқ янграб эрта-кеч:

«Жанггоҳ яқин
Жанг яқин,
Шердай дадил кирамиз!
Қасос олар чоғ яқин,
Ёв додини берамиз!..»

ЭВАКУАЦИЯ

I

Фронт бир мушт бўлса, фронт орқаси
Билақдир шу муштга муносиб, кучли.
Жангларда курашмоқ бўлса гар расм,
Фронт орқасида, шу жанглар учун
Расмдир изтироб чекмоқ муттасил.

Урушдан кўпчилик қайтар ногирон:
Қўлсиз ё оёқсиз, чандиқ — кўкракда.
Фронт орқасида дилгирдир ҳар жон,
Дийдор армони бор ҳар бир юракда.

(Фронт олижаноб дев эди гўё —
Даф этгувчи ногоҳ келган балони,
Ўлмас бир дев эди, бамисоли рўё —
Сақланарди фронт ортида жони.)

Фронт орқасида Ўзбекистоним
Уруш азобларин олдида турди,
Умумэътиқодда кўрди бахт тонгин,
Ғалаба зиёсин аввалдан кўрди...

2

Поезд келар қатор-қатор,
Келар жанггоҳ томондан.
Поезд келар паноҳ сўраб
Эътиқоддан, имондан.

Темир йўлни эзиб-эзиб,
Ҳорғин ўтар паровоз.
Қора тутун — сочин ёзиб,
Оҳлар тортар паровоз.
Вагон-вагон етим-есир,
Нотавон ва бегуноҳ;
Жанггоҳ каби жулдур, юпун,
Уруш каби оч ва қоқ.
Йўқотмишлар хонумошин,
Ота-она, тенг-тўшин.
Торта-торта босқинчининг
Кулфатию қайғусин —
Йиғламишлар, кўзларида

Пиги қолмаган мутлоқ.
Қора тутун — сочин ёзиб,
Поезд келар тартиб оҳ...

...Бир етим бошини сизлаган инсон
Тагида қолади, дерлар, савобнинг.
Бир кўнгли ўксукни қувонтирган он —
Қиммати росмана бир умрга тенг...

Халқим чиқар қатор-қатор
Темир йўл вокзалига.
Оёқ эмас, юрак тортар
Темир йўл вокзалига.
Кетган поезд қайтмай қолмас —
Жанггоҳ ошиб қайтганди.
Қайтган поезд, кетганидек,
Тўлиб-тошиб қайтганди.
Қайтган поезд вагонлари
Совуқ эди, жим эди.
— Ҳой, болалар келди етиб,
Болажонларим келди!..

Берилган бошпана, тузу насиба
Ҳақида сўйламоқ эп эмас бу кун.
Халқим аямаган ҳар қандай дамда
Хатто жонини ҳам дўст-қардош учун.
Бироқ бир туйғу бор йиллар шарҳида
Шу шеър охирида айтсам ярашар:
Улуғ мамлакатнинг қанча шаҳрида
Ўзбек катта қилган фарзандлар яшар.

СОБИР РАҲИМОВНИНГ ШАХСИЙ БУЮМЛАРИ

Шахсий буюмлар кўп ёруғ жаҳонда,
Бир жойга тўпланса, Ер кетар оғиб.
Бироқ буюмларнинг буюмлари бор,
Кўзларга тўтнә ғубори, гарди...

«Тўхтаган бош кийим, тўхтаган қилч,
Тўхтаган жанговар мукофот, соат...» —
Шахсий буюмлари Собир Раҳимнинг,
Мана, қирқ йилдирким эгасин кутар,
Беун қон ютар
Бунда —
Ўзбекистон халқлари тарихи музейида.

Музейга томоша учун борилмас,
Тарих музейига, хусусан,
Борилар ўз халқинг ҳақида қалбда
Ғурур ҳиссин уйғотмоқ учун,
Уйғоқ ғурур ҳиссин улгайтмоқ учун,
Мустаҳкамлаш учун ғурур ҳиссини,
Унутма, ўғлим.

Шу ҳиссин, туйғунни беришга ожиз
Бошқа барча анжом ўғирлар,
Бекорга ўғирлар вақтни, жойни — музейда...
Урушни кўрмаган биринчи авлодман мен,
Сен эса иккинчи авлодсан —
Урушни кўрмаган, ўғлим...

Салкам бир миллиони ўзбеклар эди
Урушда ҳалок бўлган йилгирма миллионнинг.
Салкам бир миллион шахсий буюм
Кутар уйларида ўз эгаларин.
Музейга айланган салкам бир миллион **хонадон**
Бизнинг бу юртда,
Ўзбекистонда,
Унутма, ўғлим.

Уруш — шахсийликлар пантиҳосидир,
Ўлган ҳам, қолган ҳам унда умумий.
Ғалаба — Собир Раҳим сингариларнинг
Умумий жасоратлари гулчамбаридир...

«Тўхтаган бош кийим, тўхтаган қилич,
Тўхтаган жанговар мукофот, соат...»—
Шахсий буюмлари Собир Раҳимнинг
Шахсий буюмликдан чиқиндир буткул.
У энди элики,
Сепики,
Меники...

Содиқ яша қалбга, имонга.
Урушни кўрмаган иккинчи авлод;
Содиқ яша Вақтга. Замонга,
Урушни кўрмаган иккинчи авлод;
Содиқ яша бу буюмларга.
Урушни кўрмаган иккинчи авлод;
Содиқ яшайлик!..

Бир уруш хавфи бор бу кун жаҳонда,
Зўр уруш хавфи бор бу кун жаҳонда,
Сўнгги уруш хавфи...
Бошланса гар у,
Буюм қолур ундан хотира бўлиб —
На-да шахсий, на-да умумий,
Биз ҳам қолмаймиз,
Қолмагани каби чақмоқдан
Бирон-бир тафт, бирон ёруғлик!..

«Тўхтаган бош кийим, тўхтаган қилич,
Тўхтаган жанговар мукофот, соат...»—
Шахсий буюмлари Собир Раҳимнинг
Муқаддаслик касб этган кўздан-пазардан,
Қирқ йилдан бери
Бу музей ичра!..

Тумор қилиб ос уларни жаҳон кўксига,
Бало-қазолардан асрайди омон!
Тумор қилиб осайлик бу буюмларни
Жаҳон кўксига,
Тумор қилиб осайлик!..

МЕШКӨБЧИ

Давлатбой бува хотирасига

— Обпзамзам, обихаёт, обихудойи!..
Асл булоқ суви бу,
Асал булоқ суви бу!..

Бир қўлида челақ — муздай сув лим-лим,
Бир қўлида чинви косаси — чоғроқ.
Кўкси тўла опшоқ, тўзган соқоли,
Оқ яктақ, оқ иштон ва яланг оёқ.
Турган-ўлтирганга сув тутар тўхтаб,
Тийин тама қилмас лекин бировдан.
Кунлар шу тариқа меҳнатда ўтар,
Ўтар сувдай оқиб нишабликда шан...

Минг тўққиз юз қирқ уч —
Урушнинг қоқ ўртаси,
Жанг қиларди эрта-кеч
Мард йигитлар ротаси.
Жон қолмагани жонда,
Камондек таранг асаб.
Бор эди ўқ — ўқдонда
Дилда Ватанга меҳр
Ҳамда душманга ғазаб.
Фақат... қатра сув йўқ эди сувдонда,
«Майли ифлос, майли ҳаром,
Майли, майли!.. Сув!..»
Юрак эзиларди иштиқ армонда.
Дайди ўқлар учар эди
Жавобан: «ғув-ғув».

Биласизми, жароҳатдан оққан қоннинг
Сув бўлиб кўринишини?!
Биласизми ўлган инсоннинг
«Сув» деб қайта тирилишини?!

Давлат бува ёдидан
Ўчмас шу жанг умрбод,
Давлат бува умрида
Шу энг огир хотирот.

Тушларида ҳар кеча
Кўрар шу жанг даҳшатин,
Давлат бува уйқудан
Турар «сув» деб тамшаниб.

Она-ерга бойланган
Шоҳ Машрабнинг оёғи,
Шоҳ Машраб тапширидан
Очилди юрт спёғи,
Шоҳ Машрабнинг оёғин
Узмоқчилар шу ердан,
Айролиқда қўймоқчилар
Она-юртни шопрдан...
Шоҳ Машрабни осмоқдалар.

Шоҳ Машрабнинг кўзлари
Ютади чор-атрофни
Ўқдай учган сўзлари
«Тузлар» аҳли саробни:
«Йўқ Худонн тондилар,
Тошидилар, қондилар.
Бор Худодан тондилар,
Гулханларда ёндилар...
Ҳароми бу овсарлар
Мен — Худосин осарлар,
Мен — Худосин осар-да,
Кир кўнглини ёзарлар...
Нокдомоним — элим-чи?!
Нега қараб турар жим,
Мен — Худосин осарлар,
Ул, томоша кўрар жим?!»

«Шоир агар жаҳд этса,
Қудратин йўқ поёни:
Балолардан-офатдан
Асрай олар жаҳонин!..
Шуидоқ! Аммо ҳеч маҳал
Ҳатто ёлғиз шоирин,
Кўзига кўз шоирин,
Сўзига сўз шоирин
Дордан олиб қололмас
Бутун бошли Она-халқ!..»
Шоҳ Машрабни осмоқдалар.

ШОИР УМРИ ДАРЁМИДИР...

Устоз Миртемир ёди

Шеър йўли, бу — қайтмас йўл,
Устоз қайтмай кетдингиз.
«Битта ўзингиз билгани»
Менга айтмай кетдингиз.
Тушган эди кўзга кўз,
Сабоғингиз олгандим.
Ул ажиб сирни бироқ
Мен ҳеч уқа олмадим...

Шоир умри дарёмидир, сувмидир,
Қучоғидан чиқармаса қўш қирғоқ.
Қўш қирғоқда унган гул, сунбулмидир,
Бўйларидан яшнаб ётар сўлу соғ.
Тўрқовоқда беданалар «вавақ»лар,
Булбулжонлар жўр бўлади уларга.
Ўзбекистон солланади бахтиёр,
Чулғаниб шан ва дилрабо куйларга...

Бунда эса... мажнунтолар овора
Шоир қабри чорлаб кўланкасига,
Қабр эса гувлар соқиб, бечора,
Ўзазирага қочиб қасдма-қасдига.

«Мажнунтол тағига ўтқазинг мени,
Нафасимни ростлай кўланкасида.
Мажнунтол тағига ўтқазинг мени...»
...Устоз сатрларини эслайман ногоҳ.
«Ўтқазинг, бўтам... «дафн этинг!», эмас-да!...»

Ҳаёлимни қирқар шу огир нидо
Музлаб кетар жону жаҳоним.
Уюм тупроқ шунда жонланиб гўё
Ҳасрат-ҳаяжонли тўлғанарди жим...

Кўзлари нам эди мажнунтолларнинг,
Шоир учун, энди, йиғларди улар:
«Тўйдан сўнг хинога бало борми, ҳей?!
Қайтмас энди шоир, қайтмас — туйғулар!..»

Бўғзимга тиқилиб йиғи дам-бадам,
Нураб борар эди ҳайратим шу чоғ.

«Битта ўзьянгиз билганингиз ҳам
Кўмилган экан-ку қабрга шундоқ».

Фикрим тиниқлашиб, қорайди тоқат,
Қақшатғич ҳикмати англадим бирдан:
Наҳот, бир мен эмас, бор инсоният
Бехабардир сиз билган «сир»дан...

Шоир умри дарёмидир, сувмидир.

АБРОР ҲИДОЯТ БУ...

Биз пьесанинг бундай яхши қў-
йилганини ҳеч қачон, ҳеч қаерда,
ҳатто Лондонда ҳам кўрмаган эдик.
*Инглиз парламенти делегацияси,
Тошкент, 1945 йил*

Аброр Ҳидоят бу — Отелло эмас,
Уст-бошига ортиқ қилманг эътибор.
Эътибор қилмангиз саҳнада балққан
Ола-тасир замон ва ёт маконга.
Шекспир асари баҳона холос
Юракнинг изҳори учун одамга.

Санъаткорнинг оёқ остида, қаранг
Бўғизланган ишонч мурдаси ётар —
На қафан на тобут, на йиғи-йўқлов...
Ваҳийга ўхшаган сирли бир жаранг
Муҳаббат кўксини тилкалаб ўтар.

Саҳна тор. жаҳон тор аҳтиросгаю
Изтироб забт этар санъаткор кўксини.
Ва ханжар тини-ла дарча очару
Туйғулар кўксига отади ўзини.
Ва кўнгли кўйларини бўзлатиб борар,
Борар бир-бир ўйиб шодликлар кўзини.
Ёруғ оламаро йўқ унга тўзим:
Қадимдир, сўнгиндир бундай манзара!

Ягосиз ватан йўқ, эл йўқ, замон йўқ,
То абад Отелло маҳкум азобга.
Кимнингки юртида Яғолар ортиқ,
Ортиқ дуч келар у алдам, саробга.

Шубҳа эговлари қаттол, беомон,
Ер бўлар кўкўнар чидам тоғлари.
Отелло ҳолига тушар шу замон
Виждоннинг, имоннинг кўз қароғлари.

Соддадиллик, поглик — осмондай кучли,
Санъат юксалади ёруғ тилақдан.
Аброр Ҳидоятни англамак учун
Ўзбекни тушувмоқ керак юракдан.

ЮНУС РАҶАБИЙ ХОТИРАСИ

«... Юнусвой ога турткиларга чидаб, кўз нурини, вақтини, билими-ни аямай, битталаб, зарралаб, эсдан чиқаёзган, ботқоқда қолган гавҳар доналарини ишғиб, ювиб-тараб, ишга териб, тагин халқ хазинасига топшира олди. Чоллар бежиз олқиш айтишмабди-да:

— Отасига раҳмат!»

Миртемир

Бу ёруғ оламда бир дарё оқар,
Оқаверар, оқаверар асрлар бўйи —
Тўлқини,

тошқини,
хайбати билан.

Санъат шайдоларин ўтида ёқар,
Ёқаверар, ёқаверар асрлар бўйи —
Жаранги,

сурури,
хайрати билан...

Қадим-қадимларнинг эй улуғ товши
Мен сени тинглайман юрак ютиб, жим.
Тинглайман:

«Кўкраги — қисматнинг тошдир,

Дунёда бахтиёр бўлмаган ҳеч ким!»
Фақат бардош қолур ёруғ жаҳонда,
Бардошнинг бағрида шуълаланган ком.
Дўстлар, Шашмақомнинг илдизи қонда,
Қоннинг юрагида янграр Шашмақом.
Шашмақом — бу, бир жом,

Бу — бир олтин жом;
Бу азиз оламдан ўтгувчи ҳар жон
Ўз кўнгли шаробин қуйиб сипқорар.
Бу жомда порлайди оташин илҳом,
Хаёл музликларин куйдириб борар;
Қуйиблар сипқорар,
Суйиб сипқорар...

Шашмақом, у — бир қиз,
Соҳибижамол,
«Ойни уялтирар қошлари — ёйи».
Қулиб туриб сизни йиғлатар хушхол
У — бир қиз,
Йиғлаган сари чиройли...

Мен бу куй наҳрида суздим ҳубобдек,
Тенасида қушдек учдим чарх уриб.
Рухимга пайваста бўлди доим эрк,

Яйрадим аждодлар хаёлин суриб.
Яйрадим ва туйдим бахтиёрлик чўнг,
Кенгайгандек бўлди кўкрак қафасим.
Покладн зеҳнимни куйлардаги мунг,
Сўзлардаги олов тоблади сасим...

Ҳей, мени кечирсин ғарб, жануб, шимол,
Фақат шарқда бордир бундоқ мусиқа!
Фақат шарқ, сеҳрли мусиқор мисол,
Бўзлаган, чўммагап қуш уйқусига.
Тилларнинг остида гавҳартош янглиг
Шашмақом асралди ёдаки — бедор
Гоҳ подшо бўлиб, гоҳ девона-далли,
Шарқ уни куйлади такрор ва такрор.
Куйлади мазлумлик фаслида бот-бот,
Куйлади Инқилоб тантанасида.
Бу дарё шамоли уфурар ҳаёт,
Токи дард бор экан халқ нафасида.
Бадном бўлаверар «сувинг ҳаром» деб,
Унга тушурмоқни естаган каслар,
Саҳролар кўксига гул-чечак тақиб,
Гулшанлар яратиб оқар сар-басар.
Зеро у — сийрати эрур ўзбекнинг,
Демак, қисматида мангулик қонм.
Юнус Ражабийдек устозлар элни
Бу дарё васлига етаклар донм...

Не чоғлик фахр бу, не чоғ бахт, кўринг!
Айтмоқ қийин оддий сўз билан,
Бу юксак дарёнинг гулдур-гулдурун
Тингламоқ мумкиндир энди кўз билан!

Бу фахр тарихлар қатига сингди
Сингди келажаклар тубига маҳкам.
Кўз билан қуйламак мумкиндир энди,
Шашмақомни куйлар гунгу қарлар ҳам!..

(Гарчанд эсламоққа арзимас бугун,
Лекин ғашга тегиб туради гоҳ-гоҳ:
Баъзи бир олифта-пўримлар учун
Шашмақом — мунглироқ, зерикарлироқ!

Ҳорижий куйларнинг жававалари
Ўғирлаган-қўйган эс-ҳушни буткул,
Ҳайқирар — хонанда ҳайқирган сари,
Ўйблагибон каби жилпацлар нуқул,
Жилпацлаган кўин ўтиб ҳаётдан,
Еруғ олам аро йитишар изсиз.

Ўз халқи санъатини ҳис қилмай ўтган,
Англай олмай ўтган одамлар — эсиз!..)

Умр, — бу эл-юртга хизмат қилмоққа
Берилган имкондир, имкондир қутлуғ.
Шашмақом — ўзбекман, деб керилмоққа
Юртим фарзандига бепоен ҳуқуқ!
Бу дарё кўкида ҳаёт нафаси,
Бу дарё тубинда марварид-маржон.
Бу дарё унутмас ўз фидойисин,
Бу дарё жўш уриб ҳайқирар ҳар он
Оқаверар, оқаверар асрлар бўйи.
Санъат шайдоларин ўтида ёқар,
Ёқаверар, ёқаверар асрлар бўйи.

ШОИРЛИК ШАРАФИ, СЎЗ САЛОБАТИ...

(Ҳирот, 1965 йил, 25 ноябрь)

Фарқи йўқ — қайси йил, қайси ой ва кун,
Вақт буида дўнмишдир абадиятга.
Қабристон жимлиги юракка яқин,
Гарчанд қалб ташнадир дардга, ҳаётга.
Минг йилда бир марта юз берай бу ҳол,
Минг йиллик ҳижрон ҳам йнтадир мутлоқ.
«У дунё» деган гап бордир эҳтимол,
Амир ал-калом¹ ҳам, эҳтимол, уйғоқ.
Йўлларга кўз тутиб, илҳақ ётгадир,
Бир ўзбек келар, деб Ўзбекистондан.
Не қилса, улус бир, жон ила тан — бир,
Йўлдан адашса ҳам, адашмас қондан.
У нени истади айлаб тарқи хоб,
У нени кутади то рўзи маҳшар?
Ғафур Ғулом шу кун этди сарҳисоб
Халқим иқболидан сўйлаб мухтасар.
Шуни кутиб турган сингари, қатъий
Бир нидо янгради қабрдан шу пайт:
«Шоир сифатинда юртинг-элатнинг
Равнақи йўлида нима қилдинг, айт?!»
Инсон учун душвор бундай сўроққа
Топса бўлур эди муносиб жавоб,
Ғафур Ғулом бир сўз демади фақат,
Тиз чўкиб Устодни айлади тавоф.
Уни босган эди шу кун беомон
Шоирлик шарафи, сўз салобати.
Минглаб игна сапчди томирдаги қон —
Ҳали ёзилмаган орзу бағти.
Тугамаган умр — орзу-ўй сўнгсиз
Тириклик — беҳудуд имкон қалб учун.
Ногоҳ қониқмаслик туйди у тенгсиз —
Бутун ижодидан...
Ҳайқириб беун,
Чпқди ташқарига отилиб тамом.
Кўҳна кема янглиғ қабр чайқалди,
Кўзатиб талпинди эшикка томон,
Мармар елкалари силкиниб қолди...

¹ Амир ал-калом — Алишер Навоий.

Нақл қилишларича rassom В. Е
Кайдалов Алишер Навоийнинг маш-
ҳур портретини Ҳамид Олимжон-
нинг юзига қараб чизган экан.

Йўқдан бор бўлмагай, бордап йўқ бўлмас,
Ким билар бу нақлни, ким-кимлар билмас,
Келди, кетди замонлар, даҳолар қанча,
Таҳайюр дунёсининг қучоғи тўлмас...
Беш юз йил —
Беш юз куз ва беш юз баҳор,
Дашқир-дашқир қонли босқинлар ўтди,
Тоғ-тахтлар қулади, ёнди саройлар;
Баланд тоғлар чўкди, тенг бўлди ерга;
Дарёлар қуриди, оқди қайта бор,
Дунёда энг улуғ Инқилоб бўлди,
Табиатнинг Қизил китобидан жой —
Олдилар беҳисоб қушлар, ҳайвонлар,
Либослар ўзгарди, ўзгарди онг ҳам,
Ҳавонинг таркиби ўзгарди ҳатто,
Бироқ тоза қолди она-халқимнинг
Бамисоли Аму, Сирдай айқириб
Оққан қони — ипак томирларида.

Боқ, мана, Навоий суврати турар,
Ҳамид Олимжондан андоза бўлиб.
Ажиб бу ҳикматни бор жаҳон кўрар,
Эътироз демакка тугиқдир тили.
Боқ, олдда келажак — нурли, фараҳли
Фақат порлоқ кунлар этмакда ваъда.
Авлодлар ҳаётини янада бахтли,
Янада тўлқинли, дилбар, зиёда!
Шеъринят ўлмагай, ўлмагай қўшиқ,
Шоирлар туғилар қатор ва қатор.
Асрлар кечади уммондай жўшиб,
Тарих битилади жилд-жилдлаб тақрор.
Мудом тоза қолар она-халқимнинг
Бамисоли Аму, Сирдай айқириб
Оққан қони — ипак томирларида.
Ва бир кун қадалиб қия курсига
Олис келажакнинг зўр мусаввири
Чизар замондошин юзига қараб,
XX аср ўзбек шоирин.

ЭЛЕГИЯ

А. С. Пушкиндан

Сўнган шўхликларини телба йилларнинг
Бода карахтлиги каби азобли.

Ўтган йиллар ғами эскирган сари
Кучаяр шаробдай, куйдириб қалбни.
Истиқбол денгизи жўшар: машаққат
Меҳнат ваъда қилиб. Йўл ўнгсиз ғоят.

Бироқ, о дўстлар мен ўлмоқ истамам,
Фикрлаш, қийналиш учун яшагум!
Фаҳм этгум: адоқсиз дардлар истарам,
Шу менга ҳаловат бахш этар ҳар зум;
Ҳамон оҳангларга қониб, гоҳида
Хаёлларим узра кўз ёшим оқар
Ва шояд умримнинг мунглиғ уфқида
Видо табассумли муҳаббат балқар.

Зехн дайрин шан чироқлари —
Қутқарар гумроҳлик ва жаҳолатдан:
Уйғотади улар орзуни,
Уйғотади орзу йўлида —
шижоатларни!

Бу овоз қонимда янграйди гўё,
Бу овоз жонимда янграйди гўё,
Жаҳонимда янграйди гўё.

Ҳей!
Шоҳмашраб товушидир бу —
Дорлар бўғиб-бўга олмаган;
Ҳей!
Оҳидир Мирзо Бобурнинг —
Гурбатларга ғулғула солган;
Ҳей!
Боболар кўтарар фарёд —
Мозийлари дард-озорида;
Ҳей!
Аждодлар урмоқдалар бонг —
Мозийлари ифтихоридан!
...Бир қизгин овоз бу,
Бир эзгу овоз!

Санъат бозорида бақироқлар кўп —
Гулга ўч, пулга ўч, шон-шуҳратга ўч;
Ойнаи жаҳонни тўлдириб ҳар кеч
Товоққа солишар башараларин.
Кўринг:
Гўё бундан сизга тегар бирор наф,
Кўринг:
Гўё сиз уларни кўрмоққа зорсиз —
Зорсиз эшитмоққа бақирриқларин!..
Кўринг ва жирканинг,
Жирканинг ортиқ
Овозга айланмаган
Ва ҳеч қачон айлана олмас
Бу нусхалардан!
...Тингланг бу овозни
Эзгу овозни!

Кўшилишиб кулинг — кулганда,
Йиғланг йиғлаганда, йиғланг қон қақшаб —
Бекорларга кулмас бу сира,
Йиғламас бекорларга!..
Сукут сақланг ҳеч бўлмаганда,
Янграганда у...

Дардга ботган илдизи унинг —
Қутлуғ бир дардга,
Замон дардига!..
Сиз учун ҳам янграр бу овоз,
Янграр қўнглингизнинг сиридек теран.
Бир қизгин овоз бу,
Бир эзгу овоз!

Қўшиқчиси бўлиб танилмоқ қийин
Комилжони, Ҳожи Абдулазиз, Юнус Ражабий,
Маъмуржонни қулоғини очган замоннинг!..
Ундан қийин — тан олинмоқ овози бўлиб.
Бир қизгин овоз бу,
Бир эзгу овоз!..

Қулоқларни эмас,
Тутинг юракларни
Тингламоқ учун уни,
Яшанг виждонингиз кўйиндан чиқмай
Англамоқ учун уни.
Халқ овози бу! Ўзбек овози!—
Зўр!..
То жаҳон бор экан,
Жаҳон кўксига
Юракдайин мўъжиза диёр —
Ўзбекистон бор экан,
Тилим бор экан,
Бу овоз сўнмас!

...Бир қизгин овоз бу,
Бир эзгу овоз!..

СОҒИНЧ ДАРВОЗАСИ

* * *

Бир кўриб тўймадимми,
Минг кўриб ҳам тўймасман.
Бу ҳолатим таъбирин
Мен бекорга йўймасман.
Севаманки, номингни
Тилдан сира қўймасман.

Гул бўлур, бўстон бўлур
Жонимда ёди васлинг.
Шеър бўлур, дoston бўлур
Кўнглимда мадҳу васфинг.
Мен бировни суйдимми,
Шунчаки ҳеч суймасман.

Иккимизни шум қисмат,
Ишқилиб, айирмасин.
Ишқ — орзум, қанотим,
Қанотим қайрилмасин.
Қуйсам адо бўлурман,
Ҳазилакам қуймасман.

Ҳар куни кашф этиб, кашф этиб тақрор
Сенда бор, сенда йўқ турфа ҳислатни,
Ишқинг Асқартоғдай юксалтдим ўйда...

Оёғинг остида бамисли ғубор
Ҳис этиб ўзни,
Ўётнинг қош-қора лоғига ботдим...

Кўнгул учун қанча бўлмасин душвор,
Сенга кўринмакни санаб номус-ор,
Нозик қарашлар-у, ёқут кўзлардан,
Дилни эркалагич соқит сўзлардан
Чирт юмиб кўзни,
Ногаҳон, ёнингга бормадим-қўйдим...

Сен эса, қалбимдан кечган мунаввар
Мазкур ҳолатимдан буткул беҳабар,
Хаёлингдан ўтиб минг бир иштибоҳ,
Кўзларингга дунё тор кўришиб оҳ,
Ўзингга қасдма-қасд, менга қасдма-қасд,
Қасдма-қасд — юракка, ишққа; басма-бас —
Кўнгилни қайғуга шайлар эмишсан,
Ўзингга бошқа ёр сайлар эмишсан.

Сен ҳақингда сураётган ўйим қизғониб,
Ухламай тонг оттирмоқдаман.
Тонглар отар неча бор,
Йиллар ўтар неча бор...
Ўтиб кетмай туриб ёруғ оламдан,
Етурманми васлингга, жоним?

Бир кун ҳузурингга отланурман, деб,
Дунёда йўқ жасорату журъатни топиб,
Юрганларим малол келар оёқларимга,
Кўрганларим малол келар нигоҳларимга;
Малол келар қулоқларимга —
Тинглаганларим,
Бир кун овозингни эшитгум дея;
Етурманми васлингга, жоним?

«Ноумид — шайтон», деб, «боумид — инсон»,
Етсам агар васлингга, жоним
(Қанийди етсам, о! Қанийди, қани!..)
Кўнглим изҳор этмоқлик учун,
«Севаман», деб айтмоқлик учун,
Турли нутқу ваъздан сўзимни асраб,
Бало-қазолардан ўзимни асраб,
Яшайиман ёруғ жаҳонда!..
Етурманми васлингга, жоним?!

Ёмғирли тонг эди.
 Ёйроқ-йироқда
 Бир қушча куйларди эзилиб-оқиб.
 Мен сени ўйлардим ажиб бу чоқда,
 Юрагим тубига оҳиста боқиб;
 Унда ҳам тонг эди,
 Ёмғир ёғарди,
 Эзилиб бир қушча куйларди пургам.
 Юрагим тубидан бир зот боқарди,
 Мени кўриб турар эди у зот ҳам.
 Аён бу —
 Кўз, сени кўрмоқлик учун,
 Қулоқ — сени тинглаш учун берилган.
 Сен ҳақингда суҳбат қурмоқлик учун.
 Дунёга сўз деган мўъжиза келган.
 Унсиз суҳбатлашар эдик биз — икков
 Ёмғир тонг ва қушча ҳақида узоқ.
 Ўзимизни қийнар эдик беаёв,
 Ишқдан, сендан огиз очмасдик мутлоқ.
 Ёмғирли бир тонгда,
 Ёйроқ-йироқда
 Қушча куйлайверди эзилиб-оқиб,
 Сени ўйлайвердим ажиб бу чоқда,
 Юрагим тубига оҳиста боқиб.

БАЛИҚЧИНИНГ ЙЎЛЛАРИДА

(Қадимги оҳангларда)

Балиқчининг йўлларида чақир тикан ўсмади,
Ёр васли, деб бордим ёниб, ҳеч ким олдим тўсмади.
Балиқчининг йўллари, оҳ, бевурд экан, зол экан,
Ағёрга ҳам қучоқ очди, хазон бўлди сийм тан.

Балиқчининг йўлларида ёр сочип бўйи қолди
Ёр сочпнинг бўйларида дил зорим кўйи қолди,
Унда мен бош суқмаган на сўқмоқ бор, на йўлак,
Бу йўсиндан тўзди танда неки бор жондан бўлак.

Дилим оқди оҳим туйиб, соч ёйганин кўргали,
Борим надир, йўғим надир — ҳуши ҳам йўқ сўргали.
Ҳарки ғамда лекин ҳамон ерга урмай номимни,
Дастак қилиб яшайман ёлғизгина жонимни.

Тўзим берсин, тўзим берсин энди тоқат-пмонга,
Армонларим поклигини солмасин ҳеч гумонга.
Поймол ишқ қисматиши эслаб қуяй бемалол,
Айрилиқнинг зардобин дилдан туйй бемалол.

Қуёш ҳар тоғ тоғлар ортидан боқиб,
 Синчиклаб кузатар ҳаётимизни.
 У бизга ҳайрихоҳ, муҳаббат ҳаққи,
 Айроликда кўрмоқ истамас бизни.
 Ва кўрар... Ҳайқирар беун беомон
 Ёрар бошларини уриб тоғ-тошга.
 Юксак-юксакларда чарх урар илоҳ,
 Юз-кўзларин юшиб қонли кўз ёшга.
 Телбараб, тентирар мунглиғ бош букиб,
 Ноҳақ камситилган ғариб кимсадай.
 Ва шафақ-денгизга кетади чўкиб,
 Довулга дуч келган кўҳна кемадай...
 Кўрармисан-йўқми бу ҳолни, билмам,
 Англармисан-йўқми қуёш аҳволин.
 Мен сенинг пойингга боғланган йўлман —
 Хору хас, хазондан, чапг-чунгдан холи.
 Ойлар ўтар, ўтар — йиллар басма-бас,
 Сен оёқ босмадинг бу йўлга бир бор.
 Адоқсиз ҳажрингда бир менинг эмас,
 Қуёшнинг ҳам буюк изтироби бор.

Умр ҳар кимсага қиёматлик қарз,
 Ҳалол яшаб, уни узмак саодат.
 Ёруғ олам бизга мадад беғараз
 Ёруғ бу муҳаббат яна бир мадад.

Юзи шувут бўлди бугун ҳижроннинг,
 Висол мазах қилиб уни «қаҳ-қаҳ»лар.
 Томир-томирларда, рангида қоннинг
 Бир гўзал ҳаяжон порлар бу чоқлар.

Қатла кин, таъмасиз боғландим сенга,
 Сенга иқбол тилаб юрибман ҳамон.
 Бунчалар меҳрибон бўлмагил менга,
 Бунчалар жафокаш, бунчалар урён.

Ёмондир жаҳондан тил қисик ўтмоқ,
 Хусусан, меҳрдан қарздорлик оғир.
 Юракни суғурмоқ, қўшқўллаб тутмоқ
 Баъзан ҳеч нимани ҳал этмас ахир...

Борим бир сеники, бошқа кимим бор,
 Нима бор бағримда ишқингдан бўлак?
 Бунчалар меҳрибон бўлмагил, эй ёр,
 Мен сенга бари бир келтирмайман шак.

Хайр!

Сенга айтдим шу совуқ сўзни,
 Хайр, деб йиғлатдим сен — қорақўзни.
 Қолдинг хотирамда умрбод мунглиғ,
 Сени йиғлатмадим, йиғлатдим ўзни.
 Нетай, одамзодга ақл битмаса,
 Тошга бориб тегмагунча бош.
 Ишқ учун юракнинг ўзи етмаса,
 Вақт керак бўлса ва яна бардош.
 Вақт ҳам топилар, балки бардош ҳам,
 Ҳузурингга балки тагин қайтурман.
 Салом, деган сўзни қай юз-ла у дам,
 Хайрдан сўнг, сенга айтурман.
 Айтилган сўз — отилган ўқдир,
 Севгимиз кўксига санчилди бу ўқ.
 Бу ёруғ оламда сенга бахт йўқдир,
 Менга ҳам дунёнинг дунёлиги йўқ...
 Хайр!

Сенга айтдим шу совуқ сўзни,
 Хайр, деб йиғлатдим сен — қорақўзни.
 Сўз бошқа, юракда ёнган дард бошқа,
 Сени йиғлатмадим, йиғлатдим ўзни.

Бугун сени кўришим керак.
 Бугунгидек ҳеч қачон тўлмас
 Ҳажрингда қон қақшаган юрак,
 Бугун сени кўрмасам бўлмас.
 Тутими йўқ бу ишқ дунёси
 Кўнглимизни бир пулга сотди,
 Тутими йўқ бу ишқ дунёси
 Ўртамизда тоғлар яратди.
 Тоғлар баланд... бу энди сирмас,
 Кўксимиздан ҳаёт сиқорар.
 Ҳайқирамиз, акс-садо бермас,
 Ҳайқирамиз, ютиб юборар.
 Айрилиқнинг бу манзарасин
 Ҳайратдамаи кўз билан кўриб,
 Дардларимнинг асли, сарасин
 Англадим-ку, ўлмасдан туриб.
 Юрагимда имонимдай сир,
 Ўзга кимни чорлайман, кимни?
 Энди сенга бари бир, ахир,
 Айтай, ахир, севганлигимни.
 ...Беҳудадир ўтган ёшлигинг,
 Менга бўлган бағритошлигинг,
 Юрагимга қулоқ солмасанг,
 Севганлигим англай олмасанг...

Юрак юраклигин қилади бир кун,
Мени ҳузурингга қайтарар яна.
Ҳеч кимдан ўтмаган гуноҳлар учун,
Лой қилиб, узрлар айттирар яна.
Сен-чи, мағрурланиб турарсан бекор,
Масхара қилмоқчи бўлурсан ҳатто.
Биламан, юракни англаганлар бор,
Тушунмаганлар кўп лекин ҳаётда.
Ортиқ умид билан яшайман ҳамон,
Ортиқ ишонаман сенга ҳам жоним.
Юрак, деб бошингни букканинг ёмон,
Хусусан, севгига йўйсанг имонин.
Хусусан, ҳижронда соғинчинг қучи,
Сенсиз кечган йиллар бари — олқинди.
Ҳеч кимдан ўтмаган гуноҳлар учун,
Сендан узр сўраб борурман энди.

РҰМОЛЧА

Чеккалари нозикли бир рўмолча;
Севгимиздан қолган ёлғиз ёдгор.
Чеккалари нозикли бир рўмолча;
Унда майин қўлларингнинг изи бор.

Қатларига нигоҳларинг тўқилган,
Оромларинг сингган унга тунлари.
Ипаклар-ла қўшиб баъзан тўқилган
Соғинчнинг изтиробли унлари.

Бир бурчида иккимизнинг исмимиз,
Орасида «бош ҳарфи» бор «севги»нинг.
Номларимиз бунда бирга, жисмимиз
Икки жаҳон, аро қолди, севгимим.

Чеккалари нозикли бир рўмолча;
Уни ўпиб, кўзларимга сураман.
Чеккалари нозикли бир рўмолча;
Рўмолчада илк севгимни кўраман.

* * *

(Нозим Ҳикматдан)

Келгин, дединг сен менга,
Қолгин, дединг сен менга,
Кулгин, дединг сен менга,
Ўлгин, дединг сен менга...

Келдим,
Қолдим,
Кулдим,
Ўлдим...

Ким бошлади бизни бу йўлга билмам,
Кетиб бормоқдамиз қарамай ортга.
Кўнгилда аралаш севинч ҳамда ғам,
Сен ўйга ботгансан, мен — ўйга ботган.

Ёшсан — навбаҳорий гул-гиёҳ мисол,
Босқилаб ўтмаган қора қуюнлар.
Мумкиндир соатлаб сурмагинг хаёл,
Ҳали олдида, деб, бахтиёр кунлар.

Менинг назаримда эса, кечмоқда
Умринг энг гўзал дақиқалари.
Биз билан ҳамқадам дунё кетмоқда,
Кетиб бормоқдадир муҳаббат сари.

У, манзилга етиб борар, бормас ё,
Боғлиқ бизга, бизнинг юрагимизга.
Зарра мулоҳаза — ортиқча гоҳо,
Йўл бермас керакли туйғуга, ҳисга.

Сен нени ўйлайсан — балким сирингдир;
Ўзимча хиргойи қилиб борурман:
«Муҳаббат — бугуни билан шириндир,
Эртага у — аччиқ, эртага — армон!..»

ЕРИ ЖОНИМ

I

Ери жоним, ўртамизда бегоналик бор,
Қалбимизда аммо ажиб девоналик бор.
Бас, эй, энди чек қўяйлик бегоналикка,
Чек қўяйлик, эрк берайлик девоналикка.
Бегоналик — умри қисқа, шунчаки гап баёни,
Девоналик тан оладир на хийла, на рўёни.
Балли! Унга қасд қилганлар доимо паст бўлади
Сену мендек суйишганлар, ахир ҳамдаст бўлади.
Суйишганлар унингсиз ҳеч тўймай ўтар висолга,
Гул ҳисларин, туйгуларин совурганча шамолга...
Ери жоним, ўртамизда бегоналик бор.

II

Ери жоним, аён, энди сен бошқа,
Мен бошқа, бошқадир ўйларимиз ҳам.
Ишқимиз қадаҳи отилган тошга,
Тўкилган — аргувон бода бемаҳал.

Сенми отдинг уни, менми, билмайман,
Бизнинг насибамиз эмас экан ул.
Фақат гоҳо-гоҳо унсиз йиғлайман,
Аргувон бодани ер ютди буткул.

Нечун йўлларимиз кетмас қовушиб?..
Бу ҳақда ўйлаш ҳам азоб беомон.
Тошга тегиб синган қадаҳ товуши
Иккимизни таъқиб айлайди ҳамон.

III

Ойлар ўтар, йиллар ўтар... балким асрлар —
Қачонлардир қайтажаксан мен сари, албат.
Бу ишққа шак келтирмасман, авайлаб-асраб,
Фанолардан олиб қолгум соғлом-саломат.
Фанолардан олиб қолгум... кечаю кундуз,
Қайта-қайта тиклагайман ёддан висолнинг.
Ҳар гал азиз чиройингга қўшилар нуфуз,
Ҳар гал гамим юксалтирар қадрин хаёлинг.

Ишқ, деганга вақт, замоннинг даҳли йўқ сира,
Собит бўлса бас юракда сабру қаноат.
Ойлар ўтар, йиллар ўтар... балким асрлар —
Қачонлардир қайтажаксан мен сари, албат.
Қайтажаксан... Мен қўрқаман ва лекин ҳамон,
Ҳамон ўзни босолмайман ҳаяжонимдан.
Сен ушбу кун орзуимда фаришта бир жон,
Сен ушбу кун пўртанасан қизил қонимда.
Нетаркинман, нетаркинман, ўтган шу айём
Оҳ, сен унда, ўзга бир ёр паноҳида шод,
Дилгинангдан менга меҳринг қуритсанг тамом,
Хузуримга кириб келсанг бамисоли ёт!..
Увол бўлса бир умрлик зол изтиробим,
Шан қувончим — муҳаббатим ногаҳон шундоқ.
Увол бўлса эҳтиромим, тавба-тавобим,
Завқим тиниб, тўниб қолсам, бўлиб қолсам қоқ..
Не тонг, кимки олдинларга боқса ишончсиз,
Кечмиши ҳам омонатдир бу олам аро.

Қоп-қоронғу хаёллардан таскин-юпанчсиз,
Ёрқин ўйлар қучоғига талпинмоқ раво.
Бу ишққа шак келтирмасман, агайлаб-асраб,
Фанолардан олиб қолгум соғлом-саломат,
Ойлар ўтар, йиллар ўтар... балким асрлар —
Қачонлардир қайтажаксан мен сари, албат.

Қайтажаксан бир муносиб ёр бўлиб менга,
Дилдор бўлиб, хумор бўлиб... зор бўлиб менга.

ЧЎЛИ ИРОҚ АФСОНАСИ

Муҳаббатсиз дилдай қақраган саҳро,
Дўшпайишган қанча қумтепа аро
Оғир тўлқинланиб боради карвон...
Карвон ўзра бир тахти равон.
Тахти равон гўзал ҳамда шоҳона,
Гўзал ҳамда шоҳона аммо ғамхона —
Тобутдай лопиллаб боради ёмон...
Тахти равон ичра бир сулув —
Палахмоннинг тоши бўлган жон
Ув тортади: «ув-ув...»

Эй воҳ! Келиношша йиғисимас бу,
Эй воҳ! Бу чўзилган тўйда «ёр-ёр» йўқ.
Соя-салқин жойни қўйинг, тотинмоққа сув —
Топилмайди бирор қатра, танда мадор йўқ!
Фақат эсар чарх уриб гармсел: «Ғув-ғув...»

Маъшуқ эса судралади сояма-соя
Ва карвонга тиргилади қадам-бақадам.
Маҳзун бардошлари билмас ниҳоя,
Сўнги висол орзусида саргардон одам,
Кўз ёшлари: «дув-дув...»

Пошполикнинг одамлари ҳайвон эмаслар,
Аммо зарра инсонийлик йўқдир уларда.
Йигит ҳолин кўра-билиб раҳм этмаслар,
Қамчилашар ҳар гал ўлардай;
Қамчилашар: «зув-зув...»

Тўкилади қум бўлиб қумликка маъшуқ...
Исён қилар қалбда хўрланган туйғу,
Тағин саҳро узра у қад тиклайди. йўқ!
Йўқ! Йўқсиллик севгига тўсқин эмас бу!
Тиллаю зар золимликка ҳақ-ҳуқуқ эмас!
Тахти равон ичра ёрим чорламоқда, бас,
Ув тортганча: «ув-ув...»

Қамчиланаверар ўғлон шу кўй: «зув-зув...»
Юзин шилар кўз ёшлари: «дув-дув...»
Чорлайверар севгилисин маъшуқа-сулув
Тахти равон ичра оҳ, ув тортганча: «ув-ув...»
Эсаверар гармсел ҳам чарх уриб —
Чор тарафдан: «ғув-ғув...»

Муҳаббат ҳамда бурч тўқнашди охир,
 Беомон жанг бошлаб қолди дафъатан.
 Ҳеч кимга сездирмай хўрсиндим оғир,
 Ҳеч кимга билдирмай чиқдим хонадан.
 Йўлларимни кесди учган шамоллар,
 Ёшлик, хотиралар айлади таъқиб.
 Ўртага тушдию собир хаёллар,
 Юрагимни кўрдим кўксимга боқиб:
 Ранг-рўйи бир ҳолда, уст-боши қон,
 Қўйнида ҳислардан чарх урган қуюн;
 Бирдан ич-ичимдан сизди ҳаяжон,
 Қаттиқ жанг борарди унда мен учун.
 Баайни гўдагин кўксига босиб
 Қирғин-барот ичра қолган онадек,
 Юракни чангаллаб, чиқмай нафасим,
 Телбараб ҳолатда турар эдим тек.
 Ўзимдан ўтгани ўзимга маълум.
 Бировга сўз демай айлардим тоқат.
 Қошимга ёприлиб ва лекин шу зум
 «Ҳайрат бандалари» келдилар фақат.
 Эрта-кеч бир муддат қолдирмай ҳоли,
 Таъна-дашномлардан очирмасдан кўз.
 Бошимга бир ёмон кунларни солиб,
 Бир-бир тарқалдилар барчаси бесўз...

Юракни чангаллаб, чиқмай нафасим,
 Яна ўзим билан ўзим қолдим тек —
 Баайни гўдагин кўксига босиб,
 Қирғин-барот ичра қолган онадек.

КУЗГИ ЁМҒИР

Эзиб ёгган кузги ёмғирдан
Шумтирашиб қолди дарахтлар.
Тилла барглар ерга чапланди
Чироқ ёғдусида ярақлаб.

Сирқиратиб ўтди баданни
Эсган узۇқ-юлуқ изгирин.
Ёр кетган йўл бошида турдим
Ўз-ўзимдан қаттиқ ёзгириб.

Кузги ёмғир... бу кузги ёмғир
Дунёйимга ёггандек бўлди,
Кузги ёмғир — севгининг сўнги
Видолари янглиғ туюлди.

Кузги ёмғир, ҳай, кузги ёмғир,
Тўлиб кетган эдингми шунча?!
Бир бўшалиб олишинг учун
Мени абгор этдингми шунча?!

Қандай яхши қарашларинг бор,
 Қандай ширин қадди камолинг.
 Ўлтирасан соқит, улуғвор,
 Соқин, улуғвордир хаёлинг.
 Зоҳир бўлар ранги рўйингда
 Садоқатинг шундоқ бепоён.
 Мен ўзимни, шунда, ўйингда
 Фариштадек кўрдим бениқсон.
 Бир хижолат ўяр бағримни,
 Кўзим олиб қочурман зимдан.
 Мен англадим хатоларимни,
 Мен қўрқаман гуноҳларимдан.
 Муҳаббатнинг огир бўрони
 Сарсон этди мени кўп замои,
 Ўлар ҳолга етганда, жоним,
 Олиб келиб отди сен томон.
 Мен кўп нарса йўқотдим бундан,
 Кўр бўлурман топмадим, десам.
 Йўқотганим олурман сендан,
 Топганларим кўрурмиз баҳам.
 Фақат титма сардафтаримни,
 Меҳр сўра, пишқ сўра мендан.
 Мен англадим хатоларимни,
 Мен қўрқаман гуноҳларимдан.

Юрак айни оғир палла ҳукм чиқарар,
 Юрак ҳукми — ҳукми олий, барқарор қатъий.
 Сени ўйлаб-ўйлолмасман — бағрим сирқирар,
 Ўйламай ҳам қўёлмасман — етмас тоқатим.
 Беш йил кутдим,
 Беш йил кечди бахтимдан нари,
 Беш йил заҳри қошларимда муштдай тугилди.
 Ёймачидай кўнглим очиб ёзган хатларни,
 Билмам, нималарга тутатқи қилдинг...
 Масофалар тутди, энди, оралиқ йўлни,
 Қоработир эмас улар ё «қаҳри эгам» —
 Муҳаббатнинг иккимизга чўзилган қўли...
 Қуруқ қўйдик бу қўлларни ҳам.
 Шўрлик масофалар биздан дод солиб,
 Гоҳ эниб, гоҳида юксалиб тикка,
 Йитар оламаро қанғиб-тарқалиб,
 «Оҳ»лари юлдуздай қадалар кўкка...
 Биз бу юлдузларга қараймиз баъзан,
 Туриб қолажакмиз уза олмай кўз.
 Бўзлаб чақирамиз билиб-билмасдан,
 Кўзимизга ўтдай кўрпнар юлдуз.

Айрилиқни қоғозга битсанг,
Қоғознинг ҳам сарғаяр юзи.
Айрилиқни темирга битсанг,
Темир чириб, соб бўлар шу зум.
Битсанг баланд-баланд тоғларга,
Ер бўлишар — тўкилиб дув-дув...
Уни пешонамга битдинг-а, сен,
Яхшими шу?..

Қайтсайдингиз ёнимга бир кун
 Қайтсайдингиз бешарпа, беун,
 Қўкрагимга қўйсангиз-да бош,
 Аччиқ-аччиқ тўксангиз кўзёш...
 Мен ҳам бир сўз демасдан тайин,
 Титраётган елкангиз қучиб,
 Енгиллашиб қушдай даи сайин,
 Қайларгадир кетардим учиб.

Мен учардим дунёдан баланд,
 Тубан қолиб дарёю баҳор,
 Тубан қолиб ҳажрингиз билан
 Чекканларим фиғон, ситам, зор.
 Биров кўрмас ул парвозимни,
 Эртақлар ҳам бўлмас ул ҳақда.
 Чексизликда кўриб ўзимни,
 Чарх урардим юксак-юксакда.
 Чарх урардим қуюнларсимон,
 Нурсизликлар чоқини сўкиб,
 Шпддатимдан етти қат осмон
 Қаро ерга борарди чўкиб...
 Қузатаркан бу лавҳани тунд,
 Пусхалардим сизни очунда,—
 Қўкрагимга бош қўйиб, беун,
 Кўз ёш қилиб турасиз унда.

Ногаҳоний тўзғирдим шу шахт,
 Пастликларга шўнғирдим босим.
 Бошингизда давра қуриб нақ,
 Пойингизга қўйилардим жим...
 Қўролмайсиз бу йўсинни ҳеч,
 Мубҳам эрур бари сиз учун —
 Туравергум қошингизда тинч,
 Титраётган елкангиз қучиб.
 Шундан солиб юрагимга ғам,
 Яшайсиз мендан кўп йироқ...
 Аммо ишқи тан олинмаган
 Маъшуқ ҳолин билсайдингиз, оҳ,
 Қайтсайдингиз ёнимга бир кун.

Тоқатим тоқ бұлди, чоғ бұлмади дил,
 Номинг ёд айладим: куйдим муттасил,
 Куйсам-да, куйсам-да, суйдим муттасил...
 Борай, деб ёзибсан юрак ютиб, оҳ,
 Ҳар на жавобимга мунтазир, муштоқ,
 Келавер дейман-да, бошқа не дейман,
 Келавер, жонингдан жоним айлансин.

Ўзим ҳам чорловдим, унсиз чорловдим,
 Ўзгага билгисиз, мунгсиз чорловдим,
 Ўзимдин борсам-да, излаб бормовдим...

Мендан садоқат, деб, сендан марҳамат,
 Бир оғиз сўзингга маҳтал неча қат,
 Гоҳ ғурур қўймасдан, гоҳо йиғитлик,
 Ҳажринг-ла қасдлашиб қилдим ҳам итлик...

Борай, деб ёзибсан юрак ютиб, оҳ,
 Ҳар на жавобимга мунтазир, муштоқ,
 Келавер, дейман-да, бошқа не дейман,
 Келавер, жонингдан жоним айлансин.

Сен мени кечирдинг мардларча мағрур,
 Аммо тикланмади эгилган қаддим.
 Сен мени кечирдинг... ва кулдинг масрур,
 Орамизда гўё ҳеч гап ўтмади.

Мен ҳам жылмаярдим, кўксимда фақат
 Виждонга ем бўлиб қақшарди юрак.
 Ёри жоним, қандай бўлмасин, албат,
 Мен сени бахтиёр қилишим керак.

Гуноҳ қуш эмаски учса-да — кетса,
 Гуноҳ туш эмаски, ўчса хотирдан.
 Гурурда тоғни у тошга тенг этса,
 Гурурда тошни қум айлайди бирдан.

Сен кечирган гуноҳ энди озод, шод,
 Хоҳлаган пайтида менга чапг солар.
 Мени — ўлжасини ўртар умрбод,
 Эрмакка-да эзиб, сувимни олар.

Иста, истама, сен — ҳокимим мутлақ,
 Ҳаққим йўқ сенга қул бўлмасдан энди.
 Сен мени кечирдинг худолардай нақ,
 Бандаликдан чиқа билмасман энди.

Даҳшатли бир ҳолат эди бу;
 Қўргошин туи қоронғусида
 Ҳузуримга кириб келдинг-у,
 Қучогимга отдинг ўзингни
 Ва сўзладинг (Бўзладинг балки!),
 Нималардир деддинг бўғилиб,
 Нималардир деддинг шивирлаб,
 «Нималардир» — англамасдим-у,
 Маъқуллардим ҳамма-ҳаммасин.
 Мен кўр эдим — кўзларим туриб,
 Соқов эдим — бор туриб тилим...
 Эсламасдим алвидо айта,
 Умид узиб, хўшлашганимни;
 Сўрамасдим — ўтган беш йил-у,
 Ёт гўшада кечган умрингни...
 Ишқ аталмиш зўр салтанатда
 Ногаҳонда шоҳ эдим буткул,
 Шоҳ эдим-у, гадодан баттар —
 Сен — қулга бош букиб муттасил,
 Мўъжизавий ором туярдим,
 Қўнглимни фош этиб турардим.

ОЙША

(«Эркани ўқиб»)

Кўз ўнгингни дарё қопламиш бутун,
Осмондай букилиб қарайсан унга.
Бурқсиб ётар ўчган руҳ ўти,
Димоқларинг тўлар аччиқ тутунга.
Хотирот кўксенга қўясан-да бош,
Хўрсиниб-хўрсиниб йиглайсан узоқ.
Хотиротнинг бағри қаттиқ, тош-тош,
Олис тўй кечасин эслайсан бироқ...

«Дарё тошқин, сувлар тўлқин,
Ўтолмайман, ёр-ёр.
Отим ориқ, манзиллимга
Етолмайман, ёр-ёр.
Отгинамни ориқ қилган
Шу майда тош, ёр-ёр,
Рангинамни сариқ қилган
Шу қаламқош. ёр-ёр...»

Қайноқ давра. Қарнай-сурнай навоси.
Фалакка ўрлаган қип-қизил гулхан...
Ўшанда «бахтлиман» — деганинг ростми,
Ё бари ўймиди — ўткинчи, ёлгон?
Ёшлик — чойга тушган новвотқанд мисол,
Чарсиллаб яшайди эриб битгунча.
Сенда қалб йўқмиди, йўқмиди хаёл,
Муҳаббат йўқмиди, хормидинг шунча?!
Бир синглимдай суйиб ўйлайман сени,
Кўнглингни кўтармоқ истайман бу чоқ.
Саттор-ку, эрк дея ер ич-этини,
Сен-чи? Сен нимага — интизор, илҳақ?!

Уй-жойим, болам, деб, опласин, оҳ,
Ўзбек аёлидай асраган ким бор!
Садоқат шеваси топталса ногоҳ,
Қирқта жонидан ҳам кечмоққа тайёр.

Сен учун ҳаёдан бошланади ишқ,
Оиладан бошланар Ватаи.
Ватаи барбод бўлса, қайтадан тузиш
Мумкинмас, мумкинмас, мумкинмас, зотаи
Жаҳоншумул қисмат Форобийлар ҳам

Ойшаларнинг фарзанди балким.
Ойшалар-ла имон мустаҳкам,
Ойшалар-ла бутундир халқим!..

Кўз ўнгингни дарё қопламини бутун.
Дарёга тор келар энди ўзани.
Ҳали сен ўзингни отмасдан бурун,
Қучоғингга дарё ташлар ўзини.
Мен эсам, барчасин кузатаман лол,
Тушуна бошлайман дарёни ҳам жим.
У сенинг бағрингда гўдакдай хушҳол,
Эркалаб ётади, юзда табассум.

СОҒИНЧ ДАРВОЗАСИ

I

Ўғлим сен борсап-у, нега йўқдайсан.
Ўғлим, кул остида қолган чўғдайсан.
Бу кул нима, ўғлим? Сени топмишдир,
Гул умринг бамисли хазон ёнмишдир...
Гул умр аввали азал гунчалик,
Гунчанинг қисмати, наҳот, шунчалик?!
Сен сари боргали барча йўллар берк,
Дамлар берк, кунлар берк, ою йиллар берк.
Фақат йўлларида хазонлар сочиқ —
Соғинч дарвозаси менга ланг очиқ...
Тақдирдан қайга ҳам борардинг қочиб,
Хайҳот: бу дарвоза сенга ҳам очиқ!
Униб-ўсмай туриб, кулмай бир шўх-шан,
Сенинг ҳам кўксингга санчилар тикан.
Етимча, дейинса, сени ўйлайман,
Сени қизгонамап, сени куйлайман.

II

«Лайлак келди. ёз бўлди,
Қаноти қоғоз бўлди»,
Болалик қувончлари.
Ўғлим, сенга оз бўлди.
Даданг туриб, дадасиз
Қолганлигинг рост бўлди.

Сен билмайсан, гўдаксан,
Унутасан дадангни.
«Даданг» деб кўрсатарлар
Сенга бошқа одамни.
Еттиёт бегонага
Эргашасан «дада»лаб,
Даданг бунда юрадир
Кўксига ҳам қадалиб...

Кўксингга ҳам қадалса,
Сени эслайман, ўғлим.
Бор эканинг ҳам давлат —
Қаддим ростлайман, ўғлим.
Лаънатлайман ўзимни,

Лаънатлайман онангни
Ва сепга «дада» бўлган
Етти ёт бегонагни.

Севги бизни шу қаттиқ
Савдога қўйди, ўғлим.
Бошимизга эларо
Ғавгога қўйди, ўғлим.
Бу оламда кўзлар бор,
Аҳволимиз кўрарлар.
Бу оламда сўзлар бор,
Масхаралаб куларлар.

Қулги бўлиб ҳар кимга,
Бу жаҳондан ўтармиз.
Йўл бўйига чиқармиз,
Йўлларга кўз тутармиз.
Кўзларимиз тўрт бўлиб,
Бир-бировни кутармиз.
Бу жаҳондан ўтгунча
Қоп-қора қон ютармиз.

«Лайлак келди, ёз бўлди,
Қаноти қоғоз бўлди»,
Бу дунёнинг роҳати,
Ўғлим, менга оз бўлди.
Ўғлим туриб, ўғилсиз —
Қолганлигим рост бўлди.

III

Майлига сеники бўлсин шу ёмғир,
Бошингдан инжудай сочилсин, ўғлим.
Ёмғирдай эзилди сенсиз бу бағир,
Бу бағир осмондай очилсин, ўғлим.

Кўз қорам сен эдинг, ҳамон ўзингсан,
Ўксиб улғайурсан хаёлларимда.
Тик қарай олмасман балки кўзингга,
Юрак ҳовучларман саволларингдан.

Балки, савол бўлиб сингарман, фақат,
Маҳзун табассумли қорачуғингга.
Балки, икки жаҳон қилолмас тоқат
Мени кўргинг келиб, қилган йиғингга.

Ўшанда ўзингни юпатгил ўзинг,
Ола қол сеники бўлсин шу ёмғир.
Оталар ҳамиша жумбоқдир, кўзим,
Кўзим, фарзандларга ҳамиша оғир.

ПАХТА, ПАХТАЗОРИМ...

(Туркум)

ГОҲ КУЗ, ГОҲ ЮЗ...

Гоҳ куз, гоҳ юз ҳайдаб қилинди шудгор,
Шудгор қадар эгилди халқим.

Ерга ёмби янглиғ қадалди чигит,
Чигит қадар эгилди халқим.

Қапалақдек титраб кўринди ғўза,
Ғўза қадар эгилди халқим.

Хирмонлар тикланди осмонга туташ,
Осмон қадар эгилди халқим.

ЛАВҲА

— Тура қол, ҳой, тур, болагинам,
Бақт алламаҳал бўи қолди.
Ўртоқларинг далада бу дам,
Ўртоқларинг кутишиб қолди.

Ўувон, қизин уйғотмоқ бўлар,
Уйқу босар аммо ўзини.
Атроф соқит, мовий бир саҳар
Тутиб ётар борлиқ юзини.

Ширин уйқу ичра ётаркан,
Кўз очмоққа қийналади қиз,
Аста-секин фурсат ўтаркап,
Кўкдан учар энг сўнгги юлдуз.

Сўнгра эшик-деразалардан
Оқарганча кириб борар тонг,
Қиз ташрифин тун бўйи кутган
Пахтазорлар соғинчисимон.

ДАЛА БОҒЧАСИ

Соясида авлод-авлодларни улғайтган;
Беланчаклар боғланавериб,
Қифлари яғир бўлган — озурдажонлар —
Асрий тутлар бу...

Маъсум болажонларга
Ясаб нажот майдонц,
Саратонлар тафтини
Кесган обиҳаёт бу —
Тўлиб тошган бўтана ариқ...

Қаттиқ очиққанидан,
Онасининг кўкрак сутига
Шўртаъм меҳнат терини
Қўшиб эмган гўдаклар.

ЭШАКНИНГ УЧИШНИ ХОҲЛАГАН ЎЗБЕК ҲАҚИДА ҲИКӢЯ

Икки қишлоқ.
Икки қишлоқ ораси — пахтазор майдон —
Қишлоқлардан кенг.
Таниш-билиш,
Қариндош-уруғ, дегандек,
Икки қишлоқ орасида борди-келди бор.
Ўтиши керак айланиб
Бу пахтазор майдонни
Ҳар бир йўловчи.
Шубҳасизки,
Ўтмас айланиб
Бу пахтазор майдонни ҳамма,
Шубҳасизки,
Беш-ўн қадам ортиқ йўл юриш
Кўпчиликка келади малол.
Қарабсизки,
Пайдо бўлар ёлғизоёқ йўл
Пахтазор майдон аро.
Ёлғизоёқ йўл — баҳодир
Танасига шарт солинган қиличдек — тикка...

Ҳар йил ялпи шудгор қилинар пахтазор майдон,
Ҳар йил ялпи чигит экилар
Бу майдонга ҳам.
Ёлғизоёқ йўл тушар ҳар йил
Бу пахтазор майдонга.
Ёлғизоёқ йўл боис,
Тўғрироғи,
Ёлғизоёқ йўл ҳисобига
Қанча меҳнат кетади бекор.

Бригадир неча бор ўйлади буни,
Неча бора мажлисга солди
Бир натижа чиқмади.
Ахири, қасд қилди
Таъзирини бериб қўймоққа
Ёлғизоёқ йўлни очувчиларнинг!

Эрта баҳор,
Вўзалари унганда текис,
Ётди йўл пойлаб.

Бир маҳал қараса,
Бузғунчи келар,
Келар ниёдамас,
Эшак мнииб, эшак йўрттириб,
Бамайлихотир.
Келар ўша ҳамишаги
Ёлғизоёқ йўлнинг ўрнидан,
Бамайлихотир.
Келар аллақандай бир ашулани
Қилиб хиргойи.
Келар ғўза ниҳолларин
Эшагига бостириб, тешпалатиб,
Бамайлихотир.

Буни кўриб, юзларидан қон
Қочди бригадирнинг,
Югурди бузғунчи истиқболига
Томоғига тиқилиб нафас:
«Аммо нима қилсам, қиламан!» — дея.

Ва майдоннинг қоқ ўртасида
Дуч келди икков.
Бригадир қараса, бузғунчи —
Қўшниси Мамарайим.
Мамарайим қараса.
Қаршиснда бригадир —
Авзойи чатоқ.

Бу гаплардан беҳабар эшак
Юришда этди давом
Ғўзаларни тепкилаб, босиб —
Юганини тортгунича эгаси.

Бир қўли билан эшак юганин тутиб,
Бошқа қўли билан олиб
Ёқасидан Мамарайимнинг,
Қотди бригадир,
Ғазабидан қалтираб-қақшаб,
Сўзга келмай тил.
Узуқ-юлуқ гаплар
Чикди бир муддат ўтиб
Бригадирнинг оғзидан:

«— Ноинсоф!.. Пахтани!..
Садқан одам кет!.. Садқан!..
Мамарайим билди:
Мум тишлаш дозим,
Ортиқчадир ҳар қанақа сўз,

Ёнпб турган оловга лампа мой қуймоқ —
Билан тенгдир сўзламоқ ҳозир!
Тураверди жим,
Эшаги мисол.
Тураверди, бригадир
Ҳовридан сал тушгунга қадар!..

Бригадир-ку, ҳовридан тушди
Бироқ боши қотди
Энди қандай йўл тутмоқ керагин билмай.
«— Бўшат,— деди. — Майдонни, қани!
Бўшат, лекин бошқа бирор туп
Зиён-заҳмат етказмасдан ғўзаларимга!..»

Эшак — эшак,
Қаён юрмасин,
Иложи йўқ ғўзани босмай.
У ён — ғўза,
Бу ён — ғўза,
Ғўзадир ҳар ён...
Шунча кўпки,
Шунчалар кўпки,
Жой йўқ оёқ босишга ҳатто...
Аламлари келди Мамарайимнинг,
Алампдан йиғлаб юборай деди!

Баттар эди аҳволи бригадирнинг ҳам.
Лекин билар эди бригадир —
Ўзининг ҳақлигин билар эди у.
Шу нарса ногаҳон қўл келди унга,
Шу нарса берди ҳуқуқ
Бақирмоққа Мамарайимга:
«— Мен билмайман,
Нима қилсанг, қил,
Лекин олиб чиқиб кет эшагингни майдондан,
Зиён-заҳмат етказмасдан бирор ғўзага!»

«— Нетай, ахир, ҳой!— деди
Мамарайим, бўғилиб,—
Орқага юролмасам!..
Олдинга юролмасам»,

«— Уч,— деди бригадир,—
Осмонга уч,— деди у —
Эшак-пешагинг билан!..»

Отлар учганини эшитган эди
Мамарайим — эртақда,

Лекин эшак учганин...
Кўрмагани тушида ҳам у!..

Воқеанинг қандай тугаганлиги
Бизга қорони у.
Балки ҳамон тургандир улар —
Бригадир, Мамарайим ва эшак
Ўртасида пахта майдонин.

Балки ҳамон зуғум қилар
Бригадир Мамарайимга:
«Уч, деб, эшагинг билан!»
Балки ҳамон Мамарайим
Истар эшагининг қанот чиқариб
Қилишин парвоз.

Учгандир ҳам эшак, эҳтимол.

Эгатларда жимирлар сувлар;
Сувларда ой акси қалқади,
Сувларда юлдуз акси,
Қалқар фарогати сувчининг...

Ҳаммаси қоришиб, товланиб ётар
Ойдин юртининг ойдин тунида...

Шуълалари бу сувларининг жим —
Илашади деҳқоннинг яланг оёқларига.
Тилла сувни югуртар тўё
Моҳир бир заргар —
Қимматбаҳо буюмларига.

ҲОРДИҚ

Қуёш заботга олганда ҳар кун
Икки соат ҳордиқ берилар
Пахтакорларга.
Шўх-шаддод қиз-жувоплар шу чоқ
Дарё сари йўл олар секин.

Пана-настқам жойини танлашиб,
Ечмай кўйлақ-лозимин ҳатто,
Муздай сувга отарлар ўзини,
Отилгандай ёр қучоғига...

Ҳаяжонли ва ёш тўлқинлар
Чирмашарлар сийм танларга.

Оқиб кетар сув билан чарчоқ,
Оқиб кетар толғини хаёлар...

Бир-биридан уялган каби
Ўғрилишиб тесқари,
Қуритарлар кийим-бошларини.
Пойларига лаб босиб, ногоҳ,
Чўгга дўнар қирғоқ тошлари.

БЎЛАВЕРАДИ

— Кийиб олинг тузикроқ уст-бошингизни,
Кўрган нима дейди, дадаси?..

— Пахтанинг кўзи кўр — бўлаверади.

— Келинг, қўйлагишгиз ювиб берайин.

— Эртага ҳам пахта,

Қуримас, барп бир, ювганинг билан,

Пахтанинг кўзи кўр — бўлаверади.

— Ҳеч бўлмаса, алмаштирволнинг

Этакни, ахир,

Яхши бўлар таъб учун пича!

— Қўйсанг-чи хотин,

Ҳар хил ташвиш билан бошши оғритма,

Яхшиси, кел мундоқ, бағримга босай!..

— Бағримга босаймиш.

Ҳо, ёқмай қолсин!..

Барвақт туришингиз керак: ПАХТАГА!..

Яхшиси, тескари қараи-да, ухланг;

Пахтанинг кўзи кўр — бўлаверади.

ОРИЯТ

Енидан бир эгат олиб қўяр у,
Орқада қолади дугоналардан.
Бироқ яқинлатмас йиғитни ғурур,
Ўтар йироқлардан, кўз ташлаб сирли.

Ҳар куни аҳвол шу,
Орият қаттиқ,
Икки ҳисса ортиқ пахта терар қиз.
Шунча ғайрат, шунча шижоат
Бир сўзни айтишга қилади камлик.

ПАХТАЛИК ЧОПОНИМ...

Пахталик чопоним кияй, онажон
Пахта гуллик чойнакда дамлаб беринг чой.
Сўнгги бор чиқамиз теримга бугун.

Сўнгги бор йўлларда толар ҳашарчи,
Ўқувчи сўнгги бор қолар дарслардан,
Сўнгги бор ҳаприқар кўксимда юрак...

Сўнгги бор қайтилар бугун теримдан,
Палов ниширилар пахта ёғига
Оловлар ёқилиб гўзапоядан...

Пахталик чопоним кияй, онажон.

МУҲИМИ, ЗАМИНГА МУҲАББАТ ҚҶЙМОҚ...

ҚАТРАЛАР

1

Дилим — ибодатгоҳ оташхонаси,
Тилим унинг учган бир алангаси.
Қуруқ ўтин бўлсанг, менамдан йироқ юр,
Ёниб кетма тагин, тегиб нафасим.

2

Ҳаётда мўъжиза бўлади гоҳо.
Гадолик шоҳликка дўнади гоҳо.
Хазонлар доим ҳам оёққа тушмас,
Бахт қушидек бошга қўнади гоҳо.

3

Ўсадиган эл бир-бирин ботирим, дейди,
Бўштобин ҳам зўр ишларга қодирим, дейди.
Ёмонларин ўзаро лой айлашади хўп,
Бошқаларга топилмасим, нодирим, дейди.

4

Биз учун ҳар ерда бир қалб ҳайрихоҳ,
Бир зот бор — биз кўрган кунлардан огоҳ.
Ёлгондир ўламан, деганларимиз,
Ҳали кўп яшаймиз, чекиб гам-фироқ.

5

Юзимни самимият кўмирдай қора қилди,
Дилимни хун, бағримни тузалмас яра қилди.
Оғам, деб, унга кўнгли ёрган эдим йиғлаб, жим,
Ичингда гап турмас, деб кўринг, масхара қилди.

6

Илм-фан саҳнаси ўру қир бўлди,
Хусенга учганлар яна ер бўлди:
Одамзод асрлаб кўз тиккан ойдан
Олтин-жавоҳирмас, тош келтирилди.

Бунда ҳамма жўшқин, ҳис-ҳаяжонли,
Топиб бўлмас, оддий, содда инсонли.
«Қалбимда олов!..» деб бақирган, эй сен,
Қани, кел, қайнат-чи, манов қозонни!..

8

Баҳор яшаб ўтган кўҳна боғларга
Изгиринлар сочиб, қиш бўлди дарға.
«Қорр, қор!..» деб жаврама, бизда ҳам кўз боррр,
Ҳа, ҳа, қор ёғяпти, кўрр-яимиз, қар-р-рға!

9

Тун эрди, йилт этган зиё йўқ эрди,
Лекин дилим равшап, кўнглим тўқ эрди:
Юксап дарахтларда қағиллаб шу чоғ
Қарғалар бир-бирин кўзин чўқирди.

10

Ногаҳонда айрилиб баъзилар тиргагидан,
Шамол ўта бошлади шувиллаб ҳар ёғидан.
Увада кўрпачалар солинди сояларга,
Оҳиста суғурилиб бошқаларнинг тагидан.

11

Унинг мушугини ҳеч ким ништ, демас
Деганларга бу зот сира кун бермас.
Унинг мушугига булар ўз итин —
Сўйиб берар, унинг мушуги емас.

12

Ҳар қандай жаҳолат мангу турмайди,
Виждон азобидан тоғдай нурайди.
Ўртада қудурат қолмагай сира,
Ҳамма бир-биридан узр сўрайди.

13

Ўлмаган қул, баҳорга ҳам етдинг, мана,
Ҳаво истаб, боғлар сари кетдинг, мана.
Симирдинг гул бўйларин, ҳей!.. Тўлди кўксинг,
Юракни завқ суйинга ғарқ этдинг, мана.

Ишқ севинчдан бошланиб, ғам билан битар.
 Кундуздек чўзилиб маҳзун умр ўтар.
 Қуёш тонг уфқидан юксалиб пардек.
 Бўйла, шом уфқига тош бўлиб ботар.

Бошқа сўз тингламам, эшитдим отинг,
 Демам ҳам, тилимда лабларинг тоти.
 Утарман кўзларим юмиб, қизганиб —
 Кўзим қорасида қолган сувратинг.

Эй кўнгил, сен яна фарёд қилдингми?
 Эй оёқ, сен яна бошлаб келдингми
 Мени бераҳм ёр, ёш ёр ёнига?..
 Эй фалак, ҳолимдан яна кулдингми?

Изтиробинг кўксимни қуюн янглиғ тўлдирар,
 Висолинг армонида тўлгантирар, сўлдирар.
 Ун гулимдан бир гулим очилмай ўлгум-йитгум
 Ким қулингман хаёллинг, қулни хаёл ўлдирар.

Ишқ, дедим, каттароқ очдим кўзимни,
 Азобнинг дайрида кўрдим ўзимни.
 Сарсон бўлдим асаб чапгалзорида,
 Юрак бир чаёндай чақди кўксимни.

Суйганим, қизгонганим бир ёр яшар жаҳонда,
 Куйганим ул, васлимга лек зор яшар бу жаҳонда.
 Иккимизни бир-бировдан совутолмай оввора
 Ағёр яшар бу жаҳонда, хор яшар бу жаҳонда.

Бир куни учрашиб қолсак ҳам мумкин,
 Бир-бировга назар солсак ҳам мумкин.
 Қандай севинганмиз, қандай ёнганмиз,
 Дея, йиғлай-йиғлай, толсак ҳам мумкин.

Мен учун ҳаётда самимийлик — бахт,
 Ғаним ҳам билади йўғу боримни.
 Болта кўтарган кўп, лекин бир дарахт
 Ёлмай яшар. қаранг, илдиэларини.

Дунё шижоатин билиб бўлган у,
 Муҳаббат ва дарднинг қули бўлган у.
 Сен бир қўйлак ортиқ тўздирдим, дема,
 Кўксин тилка-пора қилиб бўлган у.

Кўз ўнгида юксак осмон турибди,
 Кўксида дардларя омон турибди.
 Тенгдошлар қўноққа чиқди бирма-бир,
 У парвоз ишқиде ерда юрибди.

Муҳими заминга муҳаббат қўймоқ,
 Кўкракка она халқ дардларин ўймоқ —
 Изларинг юлдуздай юксалтар кўкка
 Сен юрган йўлларда ўсиб чиққан тоғ.

Ер туриб, осмондан келдинг сен балки,
 Бу сўзни ножойиз дединг сен балки.
 Мен шеър, деб, қўшиқ, деб куйганда тунлар,
 Айш-ишрат-ла машғул эдинг сен балки.

Юрак зўр дард ила эрди сарафрӯз,
 Табиат бахш этган қудратли овоз
 Бақир-чақирларга сарф бўлиб кетди...
 Қўшиқ айтилмади эътиқодга мос.

Олинг, шу йўл сизга керак бўлса гар,
 Қолинг, биз кетамиз, кетамиз бадар.
 Қолинг ва... жавобин беринг ўзингиз
 Сўрашганда бизни етимча дардлар.

Онажон, меҳрлар кўрсатдинг менга
 Меҳрдан сеҳрлар кўрсатдинг менга.
 Лекин бир сўзингни аябсан нечун?
 Бошинг тошдан бўлсин, демабсан, нега?..

29

Еш боладек ўксиб-ўксиб йиғлайди бойқуш,
 Қувғиндилик жондан ўтиб, йиғлайди бойқуш.
 Одамларга яхшилик-ку хизмат-кори,
 Наҳот, шунга ҳеч эшикка сиғмайди бойқуш?!

30

Куй-қўшиқ ардоқли, ноёб азалдан,
 Асраб-авайланган баддан, ҳазардан.
 Дарахтда қанча барг, қанча шох-шабба —
 Қушчасин яширмоқ учун назардан.

31

Юрак — бир гул, яшнаб турган қип-қизил,
 Кўксларга чуқур ботган илдизи.
 Ҳайрат қушларига бағринда жой бор,
 Боқий этсанг бўлур босган ҳар изинг.

32

Аввал куйга солдик, қилдик ашула,
 Сўнг тошга, қоғозга битдик бир йўла.
 Қанчасин сўйладик — тўғри келса ким...
 Юрак армон билан ҳамон лиқ тўла.

33

Ешликда шан йўллар кўринар кўзга,
 Юрмасанг, кексэйгач тил келмас сўзга.
 Ҳазоннинг тугилган муштли очиб, боқ,
 Ҳеч не тополмассан — чанг-чунгдан ўзга.

34

Бу ёмғир ёғмоқда унинг ичига,
 Унгувчи уруғ йўқ унинг ичига;
 Бу ёмғир келтириб чиритар бир-бир
 Ҳижров хазонларин унинг ичига.

Дунёга келмишкн сендек ёри жон,
 Демак тоза ҳали одамзодда қон.
 Демак, саҳроларда кезар мажнунлар,
 Тоҳирлар дарёда оқмоқда ҳамон.

Сен ўтдинг йигитлар тўпин оралаб,
 Уялиб, қимтиниб, ерни қоралаб,
 Мисоли қоялар ичидан ўтдинг
 Сен — оҳу. борлигинг тилка-поралаб.

Сен кетдинг-у, шамол турди, тун чўкди,
 Юрагимга тундай оғир мунг чўкди.
 Ҳали куз келмасдан бурун боғларда
 Дов-дарахтлар маҳзун барг тўкди.

Келмас эдим, етаклади бу ерга йўлим,
 Ёзмас эдим битиклади бу сўзинг қўлим.
 Йўлимни-да бурар эдим, қўлим кесардим...
 Бурулмадим, кесолмадим — ёнарди кўнглим.

Ўзинг мағрур туриб, ўзинг ҳайдадинг
 Ўзинг зорландинг, «кел, айланай!» — дединг.
 Ҳам кулиб, ҳам йиғлаб борурман, мана,
 Эй воҳ! Қисматимни қандай сайладинг?!

Ёмғирдан уфурар сочларинг бўйи,
 Ҳидлайман, йиғлайман, ҳидлайман тўйиб.
 Сен мени оп-осон ташлаб кетдинг-а
 Шу қийин кунларга кўзларинг қийиб.

Ташқарида ёмғир, ичкарида мен,
 Чекармиз дунёнинг икки хил ғамин.
 Йиғлармиз: у — баҳор фонийлигига,
 Мен — боқийлигига ҳижрон аламин.

Мен қаттиқ адашдим сени ёр билиб,
 Ёр билиб, васлимга мендек зор билиб.
 Қара, пешонамга чертмоқда ёмғир,
 «Эй, сен хомқалла», деб, масхара қилиб.

Кетдинг, ёри жоним кета-кетгунча,
 Оқ чекдим дунёдан ўта-ўтгунча.
 Эшит, осмон сенга сочмоқда захрин:
 «Бир содиқ қўлингни қийнадинг қанча?!!»

Сен-қизни уялтирдим мен,
 Йўқ, ўзни уялтирдим мен.
 Сен — бир қават ернинг остига кирдинг,
 Минг бир қават ер остига кирдим мен.

Қари қизнинг кўзларида очилмаган ғунча бор,
 Юрагида жумбоқ тўла сирли бир тугунча бор.
 Ёшлик ва муҳаббатга бўлса қанча рағбати,
 Тақдир, деган кўргуликка нафрати ҳам шунча бор.

Тушида қари қиз келин бўлганмиш,
 Куёв бўлмиш оқил, хушсуврат эмиш.
 Ҳамма қутлар эмиш. Фақат бир аёл,
 Бегона. Қарғармиш уни беомон.

Қўшни уйда эру хотин гаи талашиб уришади,
 Бу-чи, бедор, юраклари бир ғамдан увишади.
 Тирик етим болаларин босар бағрига беун,
 Тояг оқарар, сочларига яна бир оқ тушади.

Бу аёл эрига хиёнат қилди,
 Бадани жонидан кўпроқ эзилди.
 Ўзни оқламоқчи бўлди, тилига
 «Эрим ёмон...» деган, ёмон сўз келди.

Яхши аёл эрин ёмонламас ҳеч,
«Эрим ёмон» деган аёл — ўйноқ.
Хотишини мақтай олмаган эркак —
Бахтиёр аёлнинг турмуш ўртоғи.

50

Ҳар қандай газалнинг шоҳ байти бўлар,
Они онгламоқнинг ҳам пайти бўлар.
Пайт келар: оқилни оқламоққа ҳам,
Аҳмоққа «аҳмоқсан» деб айтиб бўлар.

51

Бу гумон бандаси тушидан қўрқар,
Нарсалар шаклидап, тусидан қўрқар.
Миямни чўқиб еб қўймасмикан деб,
Бошига қўнган бахт қушидан қўрқар.

52

Меҳмонин кузатиб қоларкан бир дам
Лаънат эшитибди ҳув ўша Ҳотам,
Раҳматинг ўрнига:— «Тўй қилмасдан ўл!
Қўй берибсан, нокас! Бер — арқонин ҳам!..»

53

Изимдан у гийбат қилишдан толмас,
Дуч келсак, кўзимга тик қарай олмас.
Унга шунча қийин, эҳ, шунча қийин!..
Ҳол-аҳвол сўрамай ҳеч ўтиб бўлмас.

54

Табиат ҳар кимга ҳар хил таъб бериш,
Берганда ҳам баъзиларга ботмонлаб бериш.
Поппишакка сассиқсан, деб дашном этсалар,
Бошимдаги тожимни кўр, подшоман, дермиш.

55

У олдинлаб кетди боқмай бизларга,
Олдинлаб, кўринмай кетди кўзларга.
Қолган чап-губорин ўткинчи шамол
Эсди сочиб сўнгисиз дала-тузларга.

Эй киндик, хизматинг этмадик инкор.
 Ҳамон марказдасан, машҳур ва донгдор.
 Ўзингга юракнинг ўрнини кўзлама.
 Қорин маснадингда ўлтир барқарор.

Олимлар фактлар топган сарбасар,
 Чунончи, одамда маймундан асар —
 Мўйдан бошқа, думнинг ўрни ҳам мавжуд,
 Шўни ликиллатиб яшайди пастрлар.

«Дунё бир кам»га сақладим тоқат,
 Бир-мас, тўрт камга сақладим тоқат.
 Олтин таркибида юз фоиз эмас.
 Тўқсон олтин фоиз софлик бор фақат.

Эзгулик майида йитмас қудрат бор,
 Бир ҳўплаган зотни айлар бахтга ёр.
 Шишасига тиқин бўлмоқчи каслар
 Чириб битаверар тақрор ва тақрор.

Ўзбекда бир гап бор «Ҳаромдан ҳазар!»,
 Риёга йўл берган айёмдан ҳазар!
 Яхшиини ёмонга ем қилиб қўйиб,
 Томоша айлаган авомдан ҳазар!

Яша одамларга ишонч-ла, ҳуррам,
 «Ёмондан яхши кўп» — дея ол ҳар дам.
 Чунончи қатиқини пуфламасдан ич,
 Сутдан оғзинг минг бор куйганида ҳам.

Итлар хусусида ҳикмат кўп аён,
 Вафо тимсолидир улар ҳар қачон.
 Суюк ташламаса ўртага биров,
 Аҳил ҳам яшарди ўзаро ҳар он.

Бруг жаҳон — улкан ҳайвонот боғи,
 Ҳаммининг ўз кўйи ва ўз ётоғи.
 Ҳар хил муомала бунда ҳар кимга,
 Кимга охур, кимнинг тилла — товоғи.

Таъмагир, на ўнгда, на тушда қўйдинг,
 На ёзда, на кузда на қишда қўйдинг.
 Қилган яхшилигини юзимга солиб,
 Тилим тугунладинг, кўзимни ўйдинг.

Бир ноҳақ сўз етар — мени сўлдирмоқ учун,
 Яна бир ноҳақ сўз — ўлдирмоқ учун.
 Нечун айтмоқ ноҳақ учинчи сўзни,
 Улганнинг устига тешимоқ — нечун?!

Яхшига кун йўқдир, ёмонга ўлим,
 Биз меҳмонмиз бунда, ўксима, кўнглим:
 Одамга нисбатан ҳайвоннинг зоти
 Аввалроқ яралган — уқтирар нилм.

Ўзимиз кал бўлсак ҳам, сал позиктаъб ўтдик,
 Нафсларнинг жунбишларин айлаб даф ўтдик.
 Табиатни муҳофаза қилиш керак, деб,
 Ҳайвонларни одамлардан қўриқлаб ўтдик.

Ҳар сўз, ҳар нигоҳдан хавотир туйдим,
 Қийналдим, бир чора ахтариб куйдим.
 Ўзиникин урдим, ўзга қўрқсипи, деб,
 Урдим, урдим... воҳ, воҳ! Ўлдириб қўйдим.

Дўстим, ўйлайверма ҳадеб жовингини,
 Тиканли шу ишқ, деб, оқиз қонингини.
 Бемалол яшаб ўт, дарахтмассан-ку,
 Пўстлоққа ўрама танингини.

Сендан-да, мендан қолар бу дунё — эски дунё,
 Бошқалар бирла тўлар бу дунё — эски дунё.
 Кетармиз бир севинчдай ёнғини ҳасрат мисол,
 Кўнглини бўшатволар бу дунё — эски дунё.

71

Бу дунё дардларин у кўриб ўтди,
 Юрак-юрагидан гупуриб ўтди.
 Оғзида қон борин билиб турса ҳам,
 Душманлар қошида тупуриб ўтди.

72

Биз эмас, йиллар бизни қувиб боради,
 Зиммамизга хатолар уйиб боради.
 Арзирлик иш қилмадик, дея бўзлаймиз,
 Оҳимиздан қошимиз пвиб боради.

73

Олтинга ҳам сотмадик юрак сиримиз —
 Гуруримиз, оримиз — ёзган шеъримиз;
 Удуглар назарига тушмасак-да ҳеч,
 Камайиб қолгани йўқ бирор еримиз.

74

Бойлик-даромаддан гап кетган жойда,
 Менга сўз қайда-ю элтибор қайда?
 Шеърим мол эмаски, сотсам-нулласам,
 Уруғмаски, эksam, ундирсам фойда.

75

Ақлим етганича тебратдим қалам,
 Ўзинг қўш — сўзимда неки бўлса кам.
 «Буюкман!» — деб, сенга керилганим йўқ,
 Башорат қилмаган буни отам ҳам.

76

Қучоғига чорлади фалак ёшлиқин,
 Юксалдик кўкка, тепиб ерин — бешиқин.
 Эртага қўлда асо, узр сўраймиз,
 Тўқиллатиб оҳиста: «Оч», — деб, — «эшиқин».

Эна юртинг омон бўлса ранги рўйинг сомон бўлмас,
Гарчи бошқа ҳеч вақонг йўқ, кўрган кўнинг ёмон
бўлмас.

Қурбақадек куйласанг-да, сеннингдек хуш забон бўлмас,
Юрганингдек йироқ-яқин, кўрганингдек замон бўлмас.

78

Ўзникли ёмонласанг, ўзгадан меҳр кетар,
Ҳаётингдан бир умрлик билгисиз сеҳр кетар.
Дарз етган кўзгу янглиг, хор бўлурсан то абад,
Ўхшилардан бир кетганда, сендан минг, минг бир
кетар.

79

Неданки кулдилар хўш, йиғлади у бетоқат,
Неданки йиғладилар масхара қилди фақат.
Масрур умр кўрдилар, аянч эди у маҳал,
Ўмилди бари охир, у тирик қолди абад.

80

Ҳақиқат осмонда, деган гап бекор,
У ерда — оёқлар остида хор-зор.
Дарахтдек қаддини тикласин учун,
Ўздан фидойилик, жасорат даркор.

81

Замисли туш: Дунёда қоғоз бўлди ҳукмрон,
Қоғоз баҳо беради — ким яхши-ю, ким ёмон,
Қоғозсиз ишонмаслар туғилганга, ўлганга...
Зас! — деб гугурт чақгувчи бир мард топилмас ҳамон.

82

Ҳақиқат жунбишга келтирар онгни,
Дуҳаббат юргизиб туради қонни.
Вазолат заминни тубанлаштирар,
Адолат кўтариб турар осмонни.

83

Бир пайтлар тунларни улардим тонгга
Олдузлар гавҳардек чўқарди онгга.
Ҳачонки қоқилдим, ерпарчин бўлдим,
Самроқ қарайдиган бўлдим осмонга.

Мақсаднинг дилтортар кўйига кирдим,
Бир бошимга минг бир машаққат кўрдим.
Ўпқон, жарлик, демай, йўл солдим тикка,
Айланиб ўтишга етмади умрим.

Асрлар дард ила суяги қотган,
Асрлар ўз гамин ўзлари тортган.
Бизга — келажакка қолдирмай бир мунг,
Йиғлашиб, покланиб ўтган ҳаётдан.

Создир узоқ умр кўрмоқ ёруғ дунёда, бироқ
Мард зотига қирон келса, сен ҳам ўлсанг яхшироқ.
Янги-янги авлод келур, ўтган гап-сўзни билур
«Сен қандоқ тириксан?!» — деб, албатта, айлар сўроқ.

Саодатга эш, табаррук онларни кўрдик,
Эътиқод, деб фидо бўлган жонларни кўрдик.
Фидойилар бизга тобе яшаганлар, деб
Қуруқланган не-не қўли қонларни кўрдик.

Биздан ажраб ҳеч ким бир йўл оча билмади,
Бошқа йўлга ҳам ёруғлик соча билмади.
Кимки собит яшаб ўтди қабатимизда,
Дардимиздан ўзни олиб қоча билмади.

Шеърят уммондир — сарҳад билмайди,
Нотавон сайёҳга шафқат қилмайди.
Рубоий ҳам санъат, тўртта ёғочни
Бирлаштирган билан кема бўлмайди.

Баҳор яқин, қарғалар, эҳ жуда яқин,
Сизни гуллар, булбуллар айлайди таққиб,
Қувиб солар яшиллик, гўзаллик, ҳайрат...
Баҳор бериб қўймайди бировга ҳаққин.

Сиз ҳеч адашмайсиз, хато қилмайсиз,
 Ҳеч кимга ҳеч нима ато қилмайсиз.
 Яшайсиз ҳар сўздан, кўздан ҳайиқиб,
 Бу хусусда бирор садо қилмайсиз.

92

Замон бизга боқмади, биз ҳам боқмадик,
 Оз билан дўст тутиндик, кўпга ёқмадик.
 Муҳаббат масхара қилинган чоқда,
 Кўнгил тугёнларин роса олқадик.

93

Бу кўнгил ҳеч қачон тўлмасми дейман,
 Бу қайғу гуллари сўлмасми, дейман.
 Шеърим кимларгадир кетармиш тегиб,
 Сал четроқ туришса, бўлмасми, дейман.

94

Баҳор келиб, тоғлар кўзгалди бирдан,
 Юрди узоқ — ҳатлаб остона-қирдан..
 Одамлар қалбига қулоқ тутди жим
 Воқиф бўлмоқчидай энг буюк сирдан.

95

Қор ёғиб излар босилди, деганлар хато қилур,
 Хотирот бор, дардларни кўкрагига жо қилур.
 Ўз дўстларин сотганлар «душман» деб эттирганлар
 Олга юра олмаслар, қабрларга қоқилур.

96

Бу юлдузли осмон менга термилар,
 Менинг кўзларимни юлдуз, деб билар.
 Балки кўнглимни ҳам кўриб турар у,
 Шундай бир кенгликни орзу ҳам қилар.

97

Бўйнида қарзи борлар яшармин узоқ
 Меҳрдан қарзим озроқ, қаҳрдан кўпроқ.
 Узоқ умр орзуси қийнамас мени,
 Дўстлар, истагим шу — хотиржам ўлмоқ.

Умр, бу — кўз очиб-юмгунча ўтар,
 Шукур, сўз қадрини бошинга кўтар.
 Гапирсанг, тоғларга гапир ҳайқириб,
 Акс-садоси жумла жаҳонни тутар.

99

Пешонада борин, дерлар, кўз тортар,
 Тилга тушган чўғнинг тафтин сўз тортар.
 Шеърга кўчган дард ҳам кўчада қолмас,
 Аҳли маъни кўнгли устма-уст тортар.

100

Душманинг кўпайса, қувонгил, эй дил,
 Ҳаётинг мазмундор кечар, демак, бил.
 Энди терсини ҳам ўйла бу гапнинг,
 Яъни, дўст кўпайса — эҳтиёт зарил.

101

Бу дард саҳросинда сароб тўпладим,
 Ташналик ёндирди, шароб ҳўпладим.
 Бўйимга тенглар кўп экан жаҳонда,
 Кўнглимга тенг одам топмадим.

102

Суйган бандасига берармиш дардни,
 Бас қил йиғиларинг, эй бахтли-дардли:
 Сен йиғласанг, худо қарғаган нетар,
 Дунёни бузмасми оҳу фарёди!..

103

Теран дардлар безар кўнгиллар мулкин,
 Шунини деб сал камроқ яшаш ҳам мумкин.
 Танбур косасига кетган ёғочдан
 Тўртта дутор қопқоқ яшаш ҳам мумкин.

104

Ҳофиз авж пардада куйлаётган чоқ
 Бамисоли тахтада ўлтирган подшоҳ;
 Қаршингда қулдай тиз чўкмоққа тайёр,
 Оҳ тортганда, сен ҳам торта олсанг оҳ.

Ҳайрат синаотин рад этмоқ печуп!
 Дунёлар яратар, ахир, завқ кучи.
 Тубанда қушлар ҳам куйманишар, жим,
 Дарахтлар лозимдир — куйламоқ учун.

Ёмон-ёмон, пасткашнинг униб-ўсгани ёмон,
 Униб-ўсиб, яхшилар йўлни тўсгани ёмон.
 Бўйла, судралувчининг бўйи ўсса икки бор,
 Вазни нақ саккиз карра ортар, деган гап аён.

«Замона зўрники!» — дедилар менга,
 «Томоша кўрники!» — дедилар менга.
 «Муҳаббат-чи? Шеър-чи?!» — сўрадим қақшаб,
 «Манглайи шўрники!» — дедилар менга.

Ўннга қараб таъзим қилинг — ўзбекчилик
 Чапга қараб таъзим қилинг — ўзбекчилик.
 Кўнглин олинг олдинининг ҳам, орқанинг ҳам,
 Аблахни ҳам рози қилинг — ўзбекчилик.

Эртамдан сўрарман сени ҳар сафар.
 Эртамда кўрарман сени ҳар сафар.
 Ўтар-кетар, ахир, бугунларим, оҳ,
 Эртамга берарман сени ҳар сафар.

Оний бу камалак оловсиз ёниб,
 Ҳавога шуълали бир йўл қуради.
 Қаранг, у ер билан йироқ осмонни
 Бир нафас бўлса-да туташтиради.

Пешонангга толе битаётгандир,
 Бахт сени олдинда кутаётгандир.
 Гофил бўлма кўнлар сенга ҳавасда,
 Энг ажиб кунларинг ўтаётгандир.

Вақтлар зиқ — бекор, бўш бир дам топилмас,
 Тинч ҳамда хотиржам ҳамдам топилмас.
 Муҳим ишлар билан банд эрур ҳамма,
 Суҳбатлашай дейсан, одам топилмас.

Аё! Сўз мулкининг ҳам пучмоғи сир,
 Ҳар суҳбат мағзини дардингга сингдир.
 Билган — ҳис қилганинг манъала бўлсин,
 Ўз қалбинг қаъридан ҳазина қидир.

Ўлик кўлга «жўш» деб, тош отдинг, шоир,
 Нодовлик лойига ҳам ботдинг, шоир.
 Ёмон сўз эшитмас эдинг, бемаҳал
 Уйқудаги касни уйғотдинг, шоир.

ОНА ТИЛИМ

Юрагимнинг қошида
Сайраб турган булбулим,
Сенсиз очилмас гулим
Руҳият бўстонида,
Она тилим, жон тилим.

Қадим аجدод қонида
Сени таниди дунё;
Инсоният тонгида
Бердинг қалбдан акс-садо:
Суврат бўлиб чекилдинг
Форлар ичра бирма-бир —
«Она-бола», севмоқ, бу
«Юрак-ёй ўқи» — сабр.

Ашшурий, бобил, оккад
Тараққиётни бир ён,
Бир ён бўлди қуёшли —
Ўлка қучган шараф-шон.
Маънавият уфқида
Номинг мангу айланди,
Шумерлар миҳхатига
Оҳангларинг бойланди.

Тош, дегални ким-кимлар
Тегиб ўтмаган бефарқ,
Лекин сен боис уни
Бошга кўтарди башар.
Мисли онг денгизида
Заррин мавж бўлиб қалқидинг,
Буюк Ўрхун-Енисей
Ёвузларида балқидинг:
«Турк будунин бириктириб,
Эл тутушмоқингизни бунда урдим.

Янглиниб парчаланишингизни
Бунда урдим.
Не-не сўзим эса
Мангу тошга урдим.
Уни кўра билдинг,
Эндиги турк будуни, беклар».

Шакл мисли либосдир,
Ўзгарар ўтиб замон.
Айниқса, босқинчи ёв
Бўлса бошда ҳукмрон.
Айниқса у бор ерда
Сўйлашсанг ўз тилингда
Билмай хуноб бўлса у —
Не борлигинг дилингда.
Зўрлаб-да ўз ёзуғин
Пешонангга ўяр у,
Ёт тилда чулдирашиб
Томошангни кўрар у.
Даҳо лутфи: «Лаънати
Араб алифбеси»да,
Чувалчангнусха бўлиб,
Тушдинг қогоз юзига.
Бироқ, мазмун-моҳият
Ҳоким эрур шаклга,
Араб пмлоси бўйини
Эгди туркий ақлга:
Зеҳн водийларида
Афсонавий бир ҳолат,
Уч оғайни ботирдай
Савлат билан, шаҳд билан
От чоптириб юрибди
«Девону луғотит турк»,
«Қутадғу билик» ҳамда
«Ҳибатул-ҳақойиғинг».

Не тонг! Улуг фарзандинг
Дунёга келди шу кез.
Сени деб саргарди у,
Қон тупурди эрта-кеч:
«Турк назмида мен тортиб қалам,
Айладим ул мамлакатни якқалам.
«Тўрт девон» бирла «Панжу ганж
Даст берди чекмайини ашдуҳу ранж».
Парвоз этиб назм аро
Осмонларга урдинг бош,
Лекин тупроқни қўмсаб,
Шинҳона тўкардинг ёш.
Таъзимда бўй-бастингга
Етмиш олам бош эгди,
Гўзал «Бобурнома»да
Оёғинг ерга тегди.

Ер дардлари шу ондан
Сеники бўлди буткул,

Фалакка мушт ўқталди
Машраб — исёнкор ўғил:
«...Жаннат ҳуру ғилмонни, тоқу равоқ, айвонни,
Балки обиҳайвонни бир пулга сотай дерман!».

Ер дардлари сеники!
Керак бахт сари юрмоқ!
Минг биттадир заминда йўл,
Қай бириши танлар юрак?!

Яна шоир зарур бўлди
Сенинг сўз минбарингга.
Оташнафас Турди чиқди
Яраб улус корига:
«Қир ҳақиқат йўлига!..»

Унут бўлганди бир чоқ
Тошга битик қадим сўз,
«Янглишиб парчаланганди
Турк будуни, беклар».
Қўланкаси майдон хонликлар —
Қўқон, Хева, Бухоро —
Бир-бирининг, жанглараро,
Гўштин еди тириклай...
Муқимликни кўрдинг йиллаб,
Йиғлаб юрдинг фуқатда.
Қўплар сени унутди
Давомли бу кулфатда.
Тумтароқ хонликлардан
Турфа жаҳолат қолди,
Ким неча йиллар янглиш
Халқим «оми» саналди.

«Яша Шўро! Яша, Шўро!
Сен яшайдирган замон!»
Мазмуни бахт-саодат
Шу бир оғиз калима
Долғаларга тўлдирди
Юрт ҳаётин бир йўла.
Фалакдан юз ўгирган эл,
Ўтиб неча асрлар,
Шу жумла — «туғ» остида
«Қирди ҳақиқат йўлига!»
Ким — қизил, ким — ёт унсур,
Ким — жаҳид, ким — босмачи...
Ажрим бўлди бутун элат
Саракка ва пучакка.

Ким айтур — бу галвирдан
Осон ўтди Ватанинг.
Мен айтурман, не бахтким,
Омон ўтди Ватаним!
Бонс: ҳар сўзинг уни
Келажакка чорларди,
Шеъроят осмонингда
Чўлпошларинг порларди.

Янгрардинг авж пардада
Яна-да ҳур, яна шан.
Лекин, одат, боқдилар
Сенга ҳам ҳасад билан:
Бир бурчакда тўпланиб
Тил билмас уч-тўрт галча,
Фарзандларинг бошига
Мусибат солди қанча!
Китоб кўтарган кимса
Таҳлиқали кўрниди.
Нондай азиз битиклар
«Ғайри дин» мурдасндай,
Ерга пинҳон кўмилди.
Асил шоирларингни
«Халқ душмани» дедилар,
Қаргадилар, сўкдилар,
Бир-бир бошини едилар...

Шоирни ўлдирарлар
Ўлдириб бўлмас сўзини.
Сен тирик қолдинг яна,
Халқимнинг кўрар кўзи.
Улуғ Ватан зруни —
Поёни йўқ оғашгоҳ,
Жанглариинг бир чеккаси
Сенга тақалди шу чоқ.
Барча халқни айлаб қул,
Гитлер, бошқа тилларга —
Қўшиб, сени ҳам буткул
Йўқотмоқ нстагаиди.
Бироқ сен яна ёндинг
Дилларда лаҳча чўғдек,
Ёв кўксига санчилдинг
Мисли қўрғошнинг ўқдек:
«Фашизм — одамзод учун қора доғ келди,
Қуён нурига қарши чағ билан тўзон келди.
Ўлакка устидаги қузғун билан зог келди...»¹

¹ Ҳ. Олимжон сатрлари.

«Қўзғалди бутун халқ,
улуғ рус,
украин,
ўзбек,
яхудий;

Икки юз миллионли
юз эллик миллат,
Узоқ фалсафанинг
ҳеч ҳожати йўқ,
Замин тарбузидан фашизм — иллат
Йўқолур
жуда тез

мутлақ, абадий».¹
Оловлар ичидан чиқди ҳайқириб
«Муқанна» — бир мадад бермоқ умиди.
Саҳнави жунбишга келтирди от суриб
«Ур-ҳо-ур!» — деб басма-бас мард «Мангуберди».
Ғалвир тўқишини бас қилиб яна
Қўлга қурол олди «Маҳмуд Торобий».
«Гўрўғли» гўридан чиқди тўлғона
Жаҳон ғавғосидан бузилиб хоби.
«Алпомиш» Гиротга минди беомон
Кўкдан қирон солай, дея ғанимга...
Ёмон кунлар бошимизда
Бўлдинг соябон,
Зафар дамларига чорлаб гирёна.

...Эллигянчи йиллар ёруғлигида
Дунёга келдим мен — бахтиёр гўдак.
Сон минг болаларга қўшилиб менинг
Тарбиятим тушди чекингга, бешак.
«Тоҳир-Зухра», «Ёрилтош»...
Анвойи чечакларинг
Атридан бўлдим сармаст,
Тўлдириб қучоқларим.
...Ўтди ўттиз йиллик умр
Ва ўн беш йиллик сабоқ,
Дунёйим саҳнасига
Бўлиб кирдинг қатим нур.
Минг бир тил орасидан
Сени танидим аён,
Ўз элимни танидим
Сен ўрганган замон...

Тарихинг билмоқ тугал
Мушкул бўлди рост десам,

¹ Ғ. Ғулом сатрлари

Араб ёзуви турар,
Рус имлосин ўрғапсам.
Ўртинчида «ўрик лотин»
Ёзуви ушларди қўл...
Манзил битта эди-ю,
Мингта эди унга йўл.

«Игорь жангномаси»да
Изларинг учратдим гоҳ,
Поёнингни ўйладим.
Дўстлар калимасида
Ёт жумла эшитиб гоҳ
Эзилдим ич-ичдан жим.
Ғашимни келтирди гоҳ
Шеър битиб бошқа тилда,
Ўзни халқим шоирни
Атаб юрган кимсалар.
Таъсир қилди — сохта шон —
Шухратлар қули бўлиб,
Қудратингни, кучингни
Сотиб юрган кимсалар...

Не тоғ, эл тинч, юрт дориломон,
Улуғ совет оиласида
Етмиш етти тил ичра сонда,
Яшайсан гуркираб, шодмон.
Мангу тошга битилган калом,
Мана, чиқди юзага шундоқ:
На-да бир турк будуни, олам
Халқлари эл тутишди иноқ.
Илҳом олиб бу иноқликдан,
Шеър тўқир ҳарф таниган кимса.

Мен ҳам қалам олганман қўлга,
Орқа қилиб улуғлигинга.
Тасодиқ кўп ёруғ дунёда,
Насиб, шоир бўлсам-да бир кун —
Ҳикматинг у, сенинг — зпёда,
Мурувватинг шудир мен учун.

Бўлолмасам, ўзимда гуноҳ,
Сендан гина-кудуратим йўқ:
Демак, сени тушинмабман, оҳ!
Демак, сени севмабман ортиқ!..
Ҳар икки ҳолатда ҳам
Сенга содиқман бироқ,
Она тилим, жон тилим.
Зеро, мен сеникиман,
Сен туйган завқникиман,

Сен куйган қайғунпки...
Она тилим, жон тилим.

Сен мапгусап, бақосан,
Мен эсам — ўткинчи зот.
Сен — ҳамиша баҳорсан,
Мен — лаҳзалик хотирот.
Она тилим, жон тилим.
Сенсиз — мен сўладирман,
Девона бўладирман
Туққанымга етти ёт
Бегона бўладирман,
Она тилим, жон тилим —
Юрагимнинг қошида
Сайраб турган булбулим.

Асалари уясидаң чиқмади,
 Қутирди бурга,
 Қора қарға ўйнади,
 Хириллади от,
 Бироқ ҳаво айнимади ҳеч.

Қанотланди қумурсқа, чивин —
 Ўйнади ҳаволарда.
 Ҳргумчак тўр тўқиди. Чувалчанг ер юзига,
 Қисқичбақа қуруққа чиқди.
 Қуриллади қурбақа қаттиқ,
 Қалдирғочлар чўмилди,
 Исинди плон.
 Турна сайраб, қарға паст учди,
 Мушук эшик тимдалади,
 От тепиниб сигирлар тортди сутини.
 Бугдой ўрилганда кўкарди ўроқ,
 Ангиздан сув чиқди ўримдан кейин.
 Тутунлар ҳавога кўтарилмади,
 Ёғмади ёмғир.

Кўпикланиб оқди сув,
 Тушмади шудринг.
 Ел эсди кунчиқар тарафдан — «гир-ғир».
 Юлдузлар жуда ҳам кичик кўринди,
 Сувга «тушди» камалакнинг ҳар икки боши,
 Кун қаттиқ қизиди,
 Бари бир ҳам ёғмади ёмғир.
 Қушлар пастлаб учди,
 Қарға қағиллаб.
 Туя ўйин тушди,
 Ёғмади қор ҳам.

Ўйноқлади итлар қор узра
 Ва ётди йўлга,
 Турмади бўрон.

Чувалчанглар кирдилар ерга,
 Қалдирғочлар учди балаңдлаб.
 Бойўғлилар сайради,
 Ҳрдак чўмилди.
 Гоз, бошини яшириб,

Тақиллатди тумшуғин,
Бир оёғин қаноти остига тлқди,
Тушмади совуқ.

Ит қорға ағанади,
Қалтиратди сигир орқа оёғин.
Эрталаб қуёшни қоплади туман,
Бари бир ҳам тушмади совуқ.

Чигиртка чириллаб, ғозлар ювинди,
Турналар ўйинга тушди басма-бас,
От пишқириб, сигирлар ётди,
Исимади қув.

ЎША ЙИЛЛАРДА

Мирзакалон Исмоилий
Ва қамоқхона...
Тўрт йилу тўрт ой...
Тўрт йилу тўрт ойда
Тўрт минг тўрт азоб.
Шундан нақ тўрт минг —
Бўхтон ҳамда ноҳақликлардан.
Қолган тўрттаси —
Озодлик, оила, ёр-биродарлар,
Хизмат соғинчи.

Езувчилик машаққати кирмайди бунга.
Йўқ, йўқ!
Хато қилдим,
Тўрт минг тўрт азоб —
Езувчилик қисматига эди жо-бажо!..

Мирзакалон Исмоилий англарди бунн
Англамасди: бўхтон ҳамда ноҳақлик
Шу кўйларга солишини инсонни баъзан.
Тўғрироғи, тан олмасди
Ёмон бу ҳақиқатни.

Ўй сурди у,
Қунлар ўтди қатор-қатор, ўйдаи чўзилиб,
Ойлар,
Йиллар...

Қунлар, ойлар, йиллар қўйнида
Нелар ўтди —
Аён фақат Мирзакалон Исмоилийга.
Бизга эса қатъияти
Ва дарди аён:
Яшамоқлик зарурати —
Топгунича ҳақ қарор!

Қурашмоқнинг бундан ўзга қандай тури бор
Қамоқхонада!..

Ватаи қаро қунларни
Кечирарди бошидан
Ўша йилларда.

Халқнинг не-не содиқ ўғлони
Содиқ ўғлонларнинг оилалари
Хўрланарди тутқушликларда —
Ўша йилларда. 05

Химоя қилолмасди уларни эл-юрт:
Ваҳма, шубҳа, деган қузғунлар
Ин қуриб олганди кўнгил дайрида!..

Бўлаётган воқеалар ҳақида эса
Дардлашиб бўлмасди бирор зот билан.
Қаттақон қулоққа айланган эди
Дунёдаги барча деворлар.

Тинглардилар деворлар
Кексалар йўталидан —
Гўдак йиғисигача.
Югурардилар
Ва тегишли маҳкамаларга!..
Тарихда бу қадар арзон бўлмаган
Одамзод нархи!..

Деворларни ишга солганлар —
Душманларини қўлловчи эди,
Яхшиликни таловчи эди.

Тоza ҳаво йўқ эди, демак,
Бизнинг ватанда,
Ўша йилларда.
Йўқ эди у қамоқда ҳам,
Небот талаб қилинмас ҳақиқатдир бу!..
Лекин битта туйнук бор эди
Мирзакалон Исмоилний камерасида —
Оғиз-бурун сиғувчи туйнук.

Тоza ҳаво сизар эди ўша туйнукдан,
Пайқаб қолди шуни адиб
Бир кун ногаҳон:
Ҳаёт нашидаси эсгандек бўлди,
Қалбида бир нима кезгандек бўлди,
Умид нафасини сезгандек бўлди,
Ватанда йўқ, қамоқда йўқ тоza ҳаво сизарди ундан.
Ғойибдан сизар эди топ-тоza ҳаво.
Ўша чорлади уни
Тонгни кутмоққа!..

Ана шунда танланди унга
Тўрт минг тўрт азобдан ортинқроқ азоб —
«Баҳам кўрмоқ лозим тоza ҳавони

Ҳамҳона шу маҳбуслар билан!»
Бироқ қандай қилиб, хўш?!
Қандайлар қилиб!..
Туйнук битта эди,
Маҳбуслар талай!
Урноқ ҳам бўлмасди
Тоza ҳаводан
Ўзи каби бўғриққанлар ўпкаларига
Бу тоза ҳаво!..

Бир кишига?
Бир кишига бағишларди куч,
Умид, нишонч. илҳом ва қарор —
Отгунча тонг.
Устига-устига,
Бу воқеадан
Қамоқдаги «деворлар» топишса хабар
(Бунда йўқмиди, ахир,
Ўша «деворлар»,
Машъум деворлар —
Бўлганида очиқ ҳавода!)
Беркитиб танилларди туйнук шу заҳот!
Яъни маҳрум бўларди тоза ҳаводан
Баҳра олмоқдан —
Шу бир киши ҳам —
Мирзакалон Исмоилий ҳам!..

Ҳамма ифлос ҳаво сўрганда.
Бир сен тоза ҳаво сўрмоғинг қийин.
Демак, таскин ахтармоқ лозим
Еingan юракка:
«Езаётган китобим —
«Фарғола тонг отгунча»
Шу маҳбуслар фарзандларига
Шояд тоза ҳаво бўлур бир кун!» —
Деганга ўхшаши!..

Керак эди бу китоб ахир
Деворларни қулатмоқ учун.

Мен ўқидим такрор ва такрор,
Такрор-такрор ўйладим —
Тўрт йилу тўрт ой бағридаги азоб ҳақида,
Тоza ҳаво ҳақида ўйладим узоқ.

ҚАДИМ ҰРМОН ЁНГИНЛАРИ ЁҒДУСИ МИСОЛ...

Ұрмонга ўт тушган бир чоғда
Ибтидоий одам
Бир парча —
Олов келтирибди горнинг оғзига,
Тасодифий кечибди бу ҳол.
Заруратга айлашибди сўнгра тасодиф:
Кўрина бошлабди фазилатлари
Ибтидоий одамга бир-бир
Мазкур оловнинг.
Айниқса кечалари —
Ваҳший ҳайвонлардан асраши унинг
Қўл келибди хўб.
«Демак, —
Ўйлабди у, —
Бежавотир тунамоқ учун
Ўчирмаслик керак оловни!..»

Гулхан пайдо бўлибди шундоқ.

Гулхан ўчиб қолмасин учун
Оташбонлар тайинланибди —
(Чақмоқтошни кашф этмаган экан у пайтда одам)
Оташбонлар сидқидил
Ўтин ташлаб гулҳанга тун-қун
Беришибди жонни жабборга...
Олимларнинг аниқлашича,
Баъзи горлар оғзида ҳатто
Юз йилгача ўчмаган гулхан.
Гувоҳ бунга ўнқон бўлиб,
Ўйлиб,
Қорайиб кетган ерлар —
Горлар оғзида!..
Ҳозирнинг одамига бу гап бир оз кулгили,
Бироқ кулгилик эмас
Моҳияти бу воқеанинг!..

Ҳаётга муҳаббат, бежавотирлик,
Ҳамжиҳатлик ҳақда ўйладим,
Ўқирканман қадимги дупё тарихни.
XX асрда,

Бизнинг даврда
Меҳрсизлик кўпайиб борар,
Лоқайдлик зоғлари ёзар кенг қулоч...
Муҳаббат гулханларин ёқмоқ кўп қийин
Исталган маҳалда,
Исталган ерда,
Чақиб гугуртни!

Ҳақиқат гулханларин ёқмоқ кўп қийин
Исталган маҳалда,
Исталган ерда,
Чақиб гугуртни!

Ёруғ жаҳонро, тасодиғ мисол,
Аҳён-аҳён қолмоқда порлаб
Бу гулханлар хуррам, зўр юракларда,
Зўр тилакларда!..

Қадим ўрмон ёғдулари ёғдуси мисол
Қутлуғдир улар,
Улуғдир улар!..

Майли Шимолдадир,
Жанубда — майли!

Ғарбу Шарқдадир,
Майли — хабаш бўл сен,

Майли, гуржи бўл,
Инглиз бўл, ўрис бўл, бўл — туркий,
Замондошим!

Топайлик хабар
Бу гулханлардан.

Юрғларимиз эшигига келтирайлик
улардан ёлқин,

Уйларимиз эшигига келтирайлик,
Ўйларимиз,

Куйларимиз эшигига келтирайлик
улардан ёлқин!

Гулханларга айлантирайлик

Бу ёлқинларни,
Оташбонлар сайлайлик ва гулханларга,
Оташбонлар бўлайлик,
Йўл қўймайлик ўчишиб қолишига ҳеч!..

Минг йиллаб ёқайлик бу гулханларни,
Миллиард йиллаб ёқайлик —

Яхшилик гулханларин,
Эзгулик гулханларин!

Қочсин ёғдусидан ўғай туйғулар,
Йўламасин лоқайдлик уйларимизга,
Сингмасин бефарқлик ўйларимизга,
Худбинлик, ёмонлик деган ваҳшийлар

Ўтсин йироқлардан,
Келолмай яқин!
Тафтида исинсин совқотган дунё —
XX аср дунёси.

Ўйлиб, қорайиб кетсин бағирлар
Қалблар оғзида.

Хадрада
 Параллел йўналишларда
 Қатнаётган трамвайлар
 Орасида қолиб кетдик
 Икки киши,
 Мен ва бегона аёл.

Ҳаммаси кўз очиб-юмгунча ўтди;
 Елкамга бегона аёл қўллари
 Қўнди қушчадек
 Ва учди зум ўтмай,
 Трамвайлар ўтишиб кетгач —
 Тортиб олди қўлларини у.

«Кечирасиз», — деди у қимтиниб аста,
 Аёл сўзини эшитдим зўрга.
 «Раҳмат», — дедим негадир
 Жавобан унга.

Бунгача эса,
 Тубандаги бир ган кечди кўнглимдан:
 «Аёл нетар эди шу фурсат
 Ёнида мен бўлмаганимда?
 Қимнинг елкасига қўярди қўлини —
 Қайга қўнар эди тўфон-ваҳима
 Узра чарх урган қушча?..
 Ишонмай қўйдим
 Ёлғизликни олқаб яшовчи
 Аёлларнинг тақаллумига.
 Эркак кераклигини туйдим аёлга
 Қийин дамларда,
 Эркакнинг елкаси керагини туйдим.

Қўп бўлди бунга.
 Лекин то ҳануз
 Елкамни тарк этмайди спра
 Жонсарақ нафаси ўша қушчанинг.

Йироқларда бўзлаб бир подшоҳ ўтди,
 Қўмсаб гадолигин ота юртимнинг;
 Йироқларда бўзлаб бир шоир ўтди,
 Қўмсаб дарвишлигин ота юртининг;
 Йироқларда бўзлаб бир инсон ўтди,
 Бир ўзбек ўтди...

Ҳой, гадолар сизган юртингдан, халқим,
 Наҳот бир подшоҳга топилмади жой?
 Ҳой, дарвишлар сизган юртингдан, халқим,
 Наҳот, бир шоирга топилмади жой?
 Ҳой, ҳайвонлар сизган юртингдан, халқим,
 Наҳот бир инсонга топилмади жой?
 Ҳой, чулчутлар сизган юртингдан, халқим,
 Наҳот бир ўзбекка топилмади жой?
 Наҳот, бир даҳога топилмади жой?..

Қундузлар фалакда ёнувчи қуёш —
 Бобур ота юртдан олиб кетган бош;
 Кечалар фалакда тош қотувчи ой —
 Бобур ота юртдан олиб кетган бош!

ТУЙҒУЛАР ШАЖАРАСИ

1. Бўғиқ шовуллайди нега дарахтлар?
Нега чувиллашиб қушлар қочади?
Нега гувиллайди бу тун безовта?
Нега юрагимга ғашлик чанг солган?..
Наҳот, барчасига сабабчи — шамол?!.
2. Парчалаб кўрсатар бу қора барглар
Менга тўкил-туғал ва гўзал ойни,
Гўё мен шунақа соддаман, гўлман!
Гўё мен ишонгум: ой — қуроқ-қуроқ,
Қаровсиз ва аянч — синиқ кўзгудек!..
3. Сил қиз каби саргайиб,
Унсиз ҳомуш ва танҳо
Фалакларда кезди ой,
Бир ҳамдарад тополмасдан
Бўшатмоққа кўнглини...
4. Шунча изтиробни ичинга ютиб,
Тагин ҳам ёрилиб кетмайсан, юрак!..
Сенга пича енгил бўлармикан, деб
Мана, очиб юбораяпман
Хонам деразаларин.
5. Мунғайма, мажнунтол, бошингни кўтар;
Сени тушунганда қушлар йиғларди,
Сени тушунганда сувлар йиғларди...
«Бировнинг гўрига тушмас, деб, биров»,
Ўргатишмаганим сенга «доно»лар!..
6. Сўйлаб бердинг бошдан-оёқ
Аянч таржимаи ҳолинг,
Сўрамасам ҳам...
Жавоб учун қотмадим бир сўз,
Ана шундай танишдик икков.
7. Бизни кўпроқ куз тушунади;
Яйдоқ боғларида яшнагувчи гул —
Ёлғиз гул — ишқимиз очилсин учун,
Бизни бир-бировга етиштирар ул,
Юлиб олиб турмуш ташвишларидан.

8. Ери жоним, дарахтлар бу куз
Түкмаяпти хазон япроқларини.
Соч юляпти улар бизнинг —
Поймол ишқимиз ҳаққи!..
Соч юляпти дарахтлар бу куз.

9. Сенга боқмоқ гуноҳ бўлса,
Ҳамма қўрқса гуноҳдан.
Битта менга насиб қилса
Дўзах азобин тортмоқ —
Муҳаббатинг туфайли.

10. Қоп-қора тун бўлса,
Иккимиз бўлсак,
Қора сочларингни юборсанг ёйиб.
Мен: «Сени ҳеч кимга бермайман»,— десам,
Кўксимга бош қўйсанг, шодликдан йиғлаб.

Сени ёлгиз қолдириб қайтдим,
 Хаёлларга толдириб қайтдим.
 Рост сўзимни кутгандинг у кун,
 «Севмайман» деб ёлгонни айтдим.
 Хазон кечиб, хазонлар кечиб,
 Еруғ олам кўчаларида,
 Ёмғирларни шаробдай ичдим
 Хотиротнинг кечаларида.
 Кўз ўнгимда боғлар чайқалди,
 Чўкдим яйдоқ дарахт қошида.
 Изғиринлар масхара қилди,
 Чарх уришиб яланг бошимда.
 Қағиллади қора қаргалар,
 Осмонларни тўлдириб учди.
 Юрагимда санчди яралар,
 Юрагимдан битта оҳ кечди.
 Гурур номли совуқ диёрда
 Пушаймоннинг ўтида ёндим.
 Не ёмонлик кўрдим сен — ёрдан,
 Наҳот, сендан, сендайдан кечдим?..
 Наҳот, ёлгиз қолдириб қайтдим.
 Хаёлларга толдириб қайтдим?..

ТУРМУШИМИЗ МАДДОҲЛАРИГА

«Ҳаётимиз жуда фаровон,
Ун учинчи йилга нисбатан» —
Дейди баъзи маддоҳлар яйраб,
Бугунимиз ҳақда кетса гап.

«Солиштириб кўринг, — дейман уларга, —
Замонамизни —
Ибтидодий жамоа тузумига ҳам,
Келур сизга илҳомлар талай!
...Ундан-да фаровон кўринур шахсни
Сизга бу ҳаёт!..»

ЁНАЁТГАН АЁЛЛАР

Қадимда юртимга бирор хавф-хатар
Кўз тиккан чоқда,
Гулханлар ёқилган махсус тепаликларда;
Одамлар бир-бирин этган хабардор
Машъум бу ҳолдан...

Бугун Ўзбекистон кентлари аро
Қапчалар аёллар ўзин ёқмоқда,
Куйиб ўлмоқда.
Мени бу ҳол дилтанг этмоқда,
Ўша гулханларни эсга селмоқда
Ёнаётган аёллар ногоҳ.
Белги эмасми бу, дейман, ғамга, фироққа!
Наҳот, ваганимга бирон-бир ёқдан
Бало келмоқда,
Наҳот, огоҳ этмоқ истар аёллар
Бизларни бундан
Ўзларин ёқиб.

КЎҲНА ТЎПЛАР ВА ХХ АСР БОЛАЛАРИ ҲАҶИДА ҚЎШИҚ

Ўзбекистон халқлари тарихи музейи.
Қираверишга
Иккита тўп қўйилган,
Пилталик,
Томоша учун.
Бири Бухорода мисдан қўйилган
XVIII асрда.
Иккинчиси —
Маъдалихон буйруғи ила
XIX асрда дунёга келган
Қўқон шаҳрида.
Мисдан қўйилган у ҳам.
Ҳар гал,
Ўтарканман тўплар ёнидан,
«Урушлар мажмуи — тарих?» — дердим мен.
Шунинг рамзи каби эди бу тўплар...
Бугун —
Мактаб ўқувчиларин таътили куни
Атрофини ўраб олди бир тўп болакай
Кўҳна тўпларнинг.
Аввалига ҳайиқишиб боқинди улар,
Отилиб кетмасми деб, ўзидан-ўзи.
Муаллим тушунтиргач отилмаслигин,
Қизиқсиниб томоша қилди
Бир маҳал ажал ўқин ёғдириб толган,
Қанчалаб бегуноҳ қонини тўккан
Тўпларни улар,
Лекин бу ҳол узоқ этмади давом.
Ногаҳонда
Ушбу тўпларга
Тўғрироғи музей жиҳозларига
Тегиш мумкин эмаслигин билишиб турсалар ҳам,
Ҳалқаларин ушлаб кўрдилар
Ва уриб кўрдилар бу ҳалқаларни
Зирҳларига тўпларнинг.
Ва мўъжиза рўй берди гўё:
Бир ёқимли товушлар чиқди
Кўҳна тўплардан,
Эртақдаги товушлар чиқди,
Нафақат болаларни, катталарни ҳам
Жодуловчи товушлар чиқди.

Бир қўйиб бири
Бир-бирига гал бермай чалди болалар.
Унуттириб тўпларнинг тўп эканлигин.
Сеҳрли чолгудек янгради улар...
Шундай янградики,
Гавҳар доналар
Бир-бирига тўқинди гўё,
Гўзал-гўзал жаранг таратиб.
Шундай чалдиларки,
Юксак қоядан
Томчилаган каби бўлди
Марварид томчилар қўрғошин қўлга.
Шундай чалдиларки,
Нафасларин ичига ютиб,
Тўхтаб қолди қанча ўткинчи —
Ўрис, татар, яҳудий, ўзбек...
Тўхтаб қолди нафасини ичига ютиб
Югураётган осмон,
Югураётган осмон қўйинида
Югурётган қуёш,
Тўхтаб қолди томиримда қон —
Ҳайрат зўридан...

Аввалига қойимоқ бўлди муаллим
Болакайларни,
Музей ходимлари чиқди югуриб,
Қойимоқ бўлиб
Болакайларни,
Лекин қўйиб бердилар болакайларни,
Не учундир, ўз бошларига.
Мен биламан:
Бу музей ходимлари
Ишдан қайтаркан, бугун,
Атрофига ўғригча боқиб
(Уялиб одамлардан, қилаётган болалигига),
Секингина чалиб кўришар
Мазкур тўпларни энди.
Ҳайрон бўлиб юришар кўч вақт:
«Нега шунча пайтгача билмадик» — дея, —
Шунақа жаранглашин кўҳна тўпларнинг!»
Эртага муаллим ҳам ўтади бундан,
У ҳам чалиб кўрар кўҳна тўпларни
(Уялиб одамлардан, қилаётган болалигига),
Ҳайрон бўлиб болаларнинг топқирлигига;
Мен ҳам чалиб кўраман бу тўпларни, ҳа,
(Уялиб одамлардан, қилаётган болалигимга),
Жаранглайди улар чолгудек...

Лекин на муаллим, на музей ходимлари
Ва на мен чала олгум кўҳна тўпларни
Қойилмақом қилиб — болалар каби.

Болалар биз каби қўрқиб-пусибмас,
Бегона қулоқдан ҳавотирланмай,
Завқланиб чалурлар бу мис тўпларни.

Бир маҳаллар катталар қуйган тўпларни,
Катталар бир-бирининг — қонин тўккан тўпларни
Чалар болалар —
Чалар афсонавий чолғу сингари.

Ишонаман бу болалар келажагига,
Тўпларни чолғудек чалган болалар
Ер юзида мутлақ тинчлик ўрнатур!..

Шундай чалдиларки,
Ишонди ҳамма —
Энди уруш бўлмаслигига.

ҲАЙРАТ ЕЛКАНЛАРИ

«Одам-да»	3
Чорлаш	4
«Саҳна қонуни бу»	4
Оққув кўли	5
Қуриш	6
Қишлоқ шоири	7
Манзара	8
Афгон боласи	9
Ақл ва юрак	11
Тоғ йўлида	12
Ватангадо	13
Гражданлар уруши	15
Шоҳи зинда	17
«Осмон...»	18
Қуёш кўҳна эмас	19
Қушча	20
Бетоблигимда	21
Ҳайвонот боғида	22
Болалик ҳақида эртак	23
Онамга	24
* «Емғир қуйиб берди..»	25
Ситораи моҳи хосада	26
«Озиқ-овқат...»	29
Темир полвон	31
* «Шоирлар ҳақида...»	32

СОДИҚ ЯШАЙЛИК

Ленинград. Қамал	33
Тараққиёт	36
Армон	37
Эвакуация	39
Собир Раҳимовнинг шахсий буюмлари	41
Мешкобчи	43

ҲАЙТА ҚУРМОҚ УЧУН ДУНЕНИ..

Шоҳ Машрабни осмоқдалар	44
Шоир умри дарёминдир	46
Аброр Хидоят бу	48
Юнус Ражабий хотираси	49
Шоирлик шарафи, сўз салобати	52

«Йўқдан бор бўлмагай»	53
* Элегия (Пушкиндан)	54
Овоз	55

СОҒИНЧ ДАРВОЗАСИ

«Бир кўриб..»	58
«Хар куни...»	59
«Сен ҳақингда...»	60
«Ёмғирли тонг эди...»	61
Балиқчининг йўлларида...	62
«Қуёш ҳар тонг...»	63
«Умр...»	64
«Хайр...»	65
«Бугун..»	66
«Юрак...»	67
Рўмолча	68
* «Келгин...» (Н. Ҳикматдан)	69
«Ким бошлади..»	70
Ёри жоним	71
Чўли проқ афсонаси	73
«Муҳаббат...»	74
«Кўзги ёмғир..»	75
«Қандай яхши...»	76
Масофалар	77
Айрилиқни	78
«Қайтсайдингиз...»	79
«Тоқатим...»	80
«Сен мени кечирдинг..»	81
«Даҳшатли бир ҳолат эди...»	82
Ойша	83
Соғинч дарвозаси	85

ПАХТА, ПАХТАВОРИМ...

«Гоҳ куз, гоҳ юз...»	87
Лавҳа	88
Дала боғчаси	89
Эшакнинг учшини хоҳлаган ўзбек ҳақида ҳикоя	90
«Эгатларда»	94
Хордиқ	95
Бўлаверади	96
Орият	97
* «Пахталик чопоним...»	98

МУҲИМИ, ЗАМИНГА МУҲАББАТ ҚУЙМОҚ...

Қатралар	99
Она тилим	116

* Экология	123
* Уша йилларда	125
* Қадим ўрмон ёнғинлари ёғдуси мисол	128
* «Хадрада...»	131
* Пироқларда	132
* Туйғулар шажараси	133
«Сени ёлғиз...»	135
* Турмушимиз маддоҳларига	136
Енаётган аёллар	137
Қўҳна тўнлар ва XX аср болалари ҳақида қўшиқ	138

*© Шукур Қурбонov, 1990 й.

ЛИРИКА

Литературно-художественное издание

ШУКУР КУРБАНОВ

КАРТИНА ДУШИ

Стихи

Рецензент — Ж. Жуманазарова

Художник — А. Қива

Ташкент, издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма

На узбекском языке

Адабий-бадний нашр

ШУКУР ҚУРБОНОВ

БИР ҚАЛБ МАНЗАРАСИ

Шеърлар

Редактор М. Юсупов

Раёмлар редактори А. Мамажонов

Техн. редактор Н. Сейдуалиева

Корректор Д. Абдуллаева

ИБ № 4102

Муқовада рассом *Жавлон Умарбековнинг «Дарахт»* суратидан
фойдаланилди

Босмахонага берилди 12.10.88. Босишга рухсат этилди 09.01.90. P 08014.
Формати 70x84¹/₁₆. Босмахона қозони №2. Янги-оддий гарнитура. Юқори босма.
Шартли босма л 8,72. Шартли кр. — оттик 9,44. Нашр. л. 54. Тиражи 10000.
Заказ 1163/181. Баҳоси 90г. Шартнома 163 — 88.

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129, Тошкент,
Навоний кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат коми-
тети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхона-
сида териблиб, 3-босмахонада босилди. 700194, Тошкент, Юнус-обод,
Муродов кўчаси, 1.